

อภิธรรมมหาวิทยาลัย
ABHIDHAMMA UNIVERSITY
WATRAKHANG DHONBURI THAILAND.

ศีลวิสุทธิ

หลักสูตรชั้น อภิธรรมาจริย ตรี

และสำหรับประชาชนทั่วไป

ฉบับกาญจนาภิเษก ฉลองสิริราชสมบัติ ครบ ๕๐ ปี
ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รวบรวมโดย

พระศรีคัมภีรญาณ (ถวัลย์ ญาณจารี ป.ธ. ๙ อภิธรรมมหาบัณฑิต)

สำนักวัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

กรุงเทพมหานคร

(สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ)

ศีลวิสุทธิ

หลักสูตรชั้น อภิธรรมาจริย ตรี

และสำหรับประชาชนทั่วไป

ฉบับกาญจนาภิเษก ฉลองสิริราชสมบัติ ครบ ๕๐ ปี

ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รวบรวมโดย

พระศรีคัมภีรญาณ (ถวัลย์ ญาณจารี ป.ธ. ๙ อภิธรรมาธิบดี)

สำนักวัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

กรุงเทพมหานคร

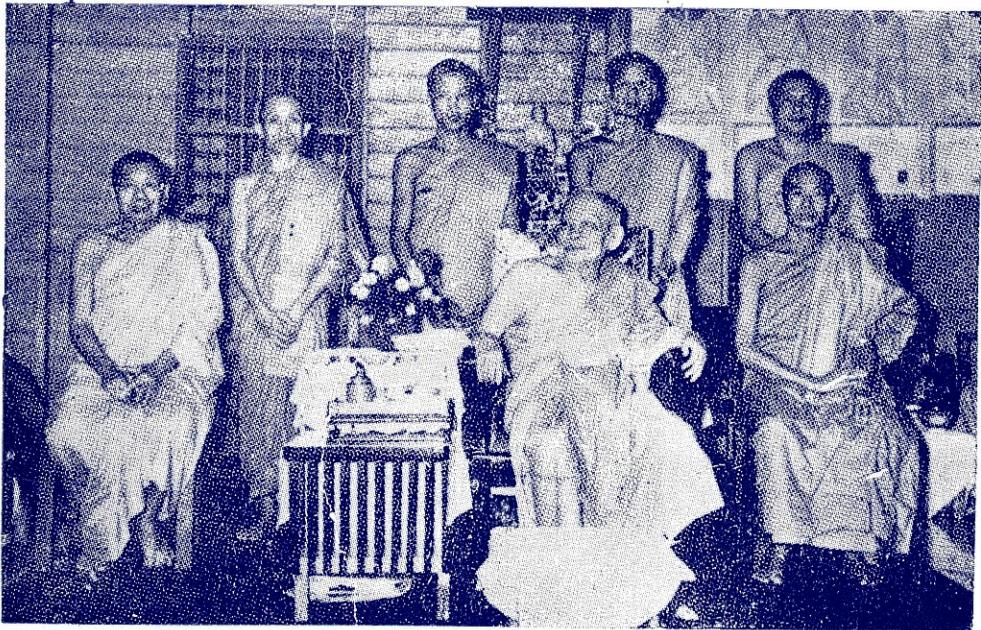
พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๕๐๐ ฉบับ

ราคาเล่มละ ๔๐ บาท

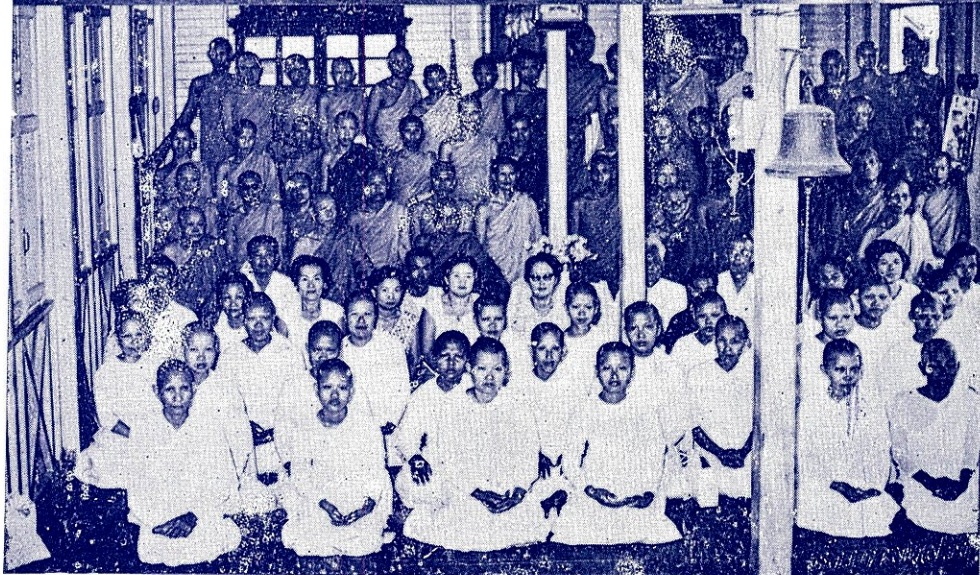
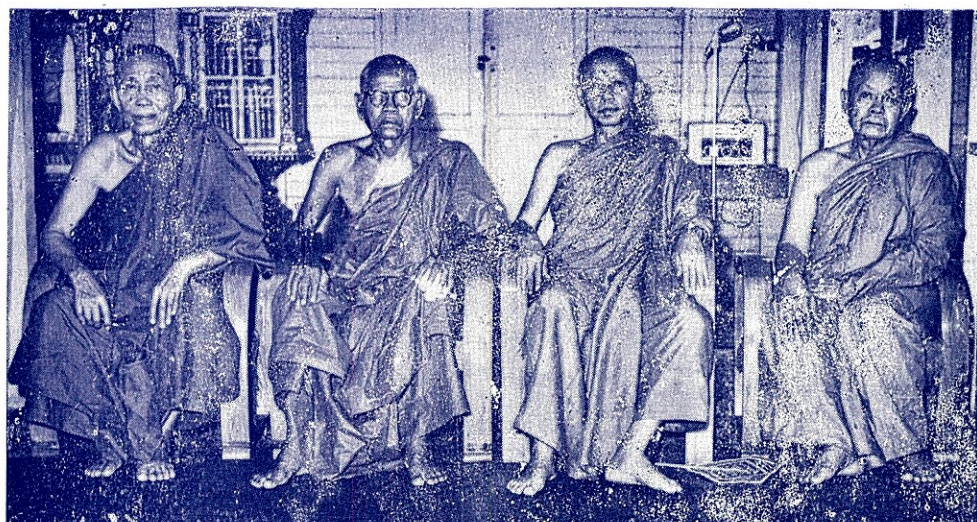
วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๔๑

(สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ)

ผู้ได้รับปริญญาบัตรเป็นอธิธรรมบัณฑิตรุ่นแรก ๔ รูป ที่ได้ถ่ายร่วมกับ
พระมหาเถระ ๓ ท่าน เมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๕๐๘

- (แถวหน้า) พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ สมเด็จพระสังฆราช ฉาโนทดมหาเถระ
พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ
- (แถวหลัง) พระศรีคัมภีรญาณ พระอธิการประสาท สุปัญโญโต
พระอาจารย์หวล มงคลโธ พระครูธรรมบาล อคฺคจิตฺโต

รองพระสังฆราชพม่า เยี่ยมอภิธรรมมหาวิทยาลัย
วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

๓๐ มกราคม ๒๕๐๒

คำนำ

เนื่องด้วยหนังสือเล่มนี้ยังมีผู้สนใจและต้องการศึกษาเป็นจำนวนมาก ข้าพเจ้าจึงได้จัดพิมพ์ขึ้นใหม่เป็นครั้งที่ ๒ จำนวนไม่มากนัก และจัดเป็นฉบับปี กาญจนภิเษกฉลองสิริราชสมบัติ ครบ ๕๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระอยู่หัว หนังสือเล่มนี้ว่าด้วย สติวิสุทธิ จัดเป็นหลักสูตรชั้น อภิธรรมาจริยตรี และสำหรับประชาชนทั่วไป ข้าพเจ้าคัดเอามาจาก คัมภีร์วิสุทธิมรรค ตอนว่าด้วย สติวิสุทธิ ที่ท่านบูรพาจารย์ได้รวบรวมไว้ ซึ่งทางคณะสงฆ์ไทยใช้เป็นหลักสูตรบาลี ประโยค ป.ธ. ๘-๙ ซึ่งเต็มไปด้วยสาระประโยชน์มากมาย เป็นประโยชน์แก่นักศึกษาธรรมและประชาชนทั่วไป

ฉะนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่ามีความประโยชน์ดังที่กล่าวแล้ว จึงได้จัดพิมพ์เป็นเล่มขึ้น ส่วนบุญกุศลใดๆ ซึ่งเกิดจากการพิมพ์ขึ้นในครั้งนี้ ข้าพเจ้าขออุทิศให้แก่บรรพบุรุษทั้งหลายและเจ้าบุญนายคุณ ตลอดจนสรรพสัตว์ในอนันตจักรวาล ขอให้ได้รับส่วนกุศลอันนี้ แล้วได้ประสบความสุขยิ่งๆ ขึ้นไปเทอญ

พระศรีคัมภีรญาณ

ผู้อำนวยการสอนพระอภิธรรมวัตรแห่งโฆสิตาราม

วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๔๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
วิสุทธิ ๗	๑
อธิบายวิสุทธิโดยย่อ	๔
แสดงวิสุทธิ ๗ โดยพิสดาร	๑๔
ปาฏิโมกขสังวรศีล	๑๗
อินทรีสังวรศีล	๓๓
อาชีวกวิสุทธิศีล	๓๙
ปัจจนินิสันนิสสัตศีล	๔๓

วิปัสสนากรรมฐานที่ปณี

ในปริเฉทที่ ๕

นมตอ รตนตตยสส

อภิชัมมัตถสังคหบาลี และคำแปลเพื่อท่องจำ

[๑ วิสุทธิ ๗]

วิปัสสนากรรมฐาน ปณ สीलวิสุทธิ จิตฺตวิสุทธิ, ทิฏฐิวิสุทธิ, กงฺขาวตรณวิสุทธิ, มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทธิ, ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทธิ, ญาณทสฺสนวิสุทธิ เจติ สตฺตฺตวิธเน วิสุทธิสงฺคโห ฯ

ข้อสำคัญในวิปัสสนากรรมฐานนี้ นักศึกษาทั้งหลายพึงทราบการสงเคราะห์วิสุทธิสังคหะโดยมี ๗ ประเภท ดังนี้ คือ

๑. สीलวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์แห่งศีล
๒. จิตฺตวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์แห่งจิต
๓. ทิฏฐิวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์แห่งความเห็น
๔. กงฺขาวตรณวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์แห่งญาณที่ข้ามพ้นจากความสงสัย
๕. มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์ในการเห็นแจ้งของญาณว่าเป็นมคคปฏิบัติ และไม่ใช่มคคปฏิบัติ
๖. ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์ในการเห็นแจ้งของญาณว่าเป็นเครื่องดำเนินไปสู่มคคปฏิบัติโดยส่วนเดียว
๗. ญาณทสฺสนวิสุทธิ	ความบริสุทธิ์ในการเห็นแจ้งแห่งตลอดของญาณ

[๒ ลักษณะ ๓]

อนิจจุลลภณํ, ทุขลภณํ, อนตฺตลภณญเจติ ตีณิ ลภณานิ
ลักษณะมี ๓ อย่าง คือ

๑. อนิจจุลลภณํ ลักษณะที่ไม่เที่ยง
๒. ทุขลภณํ ลักษณะที่เป็นทุกข์
๓. อนตฺตลภณํ ลักษณะที่เป็นอนัตตา

[๓ อนุปัสสนา ๓]

อนิจฺจานุปัสสนา, ทุขฺขานุปัสสนา, อนตฺตานุปัสสนา เจติ ติสฺโส อนุ-
ปัสสนา

อนุปัสสนามี ๓ อย่าง คือ

๑. อนิจฺจานุปัสสนา การพิจารณาเนื่อง ๆ โดยอาการไม่เที่ยง
๒. ทุขฺขานุปัสสนา การพิจารณาเนื่อง ๆ โดยความเป็นทุกข์
๓. อนตฺตานุปัสสนา การพิจารณาเนื่อง ๆ โดยอาการเป็นอนัตตา

[๔ วิปัสสนาญาณ ๑๐]

สมฺมสนฺญาณํ, อุทยพฺพญาณํ, ภวฺคญาณํ, ภยญาณํ, อาทินวญาณํ,
นิหฺพิทาญาณํ, บุณฺนิจิตฺกมฺยตาญาณํ, ปฏิสงฺขาญาณํ, สงฺขารุเปกฺขาญาณํ, อนุโลม-
ญาณํญเจติ ทส วิปัสสนาญาณิ ฯ

วิปัสสนาญาณมี ๑๐ ประการ คือ

๑. สมฺมสนฺญาณํ ปัญญาที่พิจารณาไตร่ตรองในลักษณะทั้ง ๓ ของ
รูปนาม
๒. อุทยพฺพญาณํ ปัญญาที่พิจารณาเห็นในการเกิดขึ้นและดับไปแห่ง
รูปนาม
๓. ภวฺคญาณํ ปัญญาที่พิจารณาเห็นความดับไปของรูปนาม
๔. ภยญาณํ ปัญญาที่พิจารณาเห็นเป็นภัยที่น่ากลัวของรูปนาม

๕. อาทินวณานิ ปัญญาที่พิจารณาเห็นโทษของรูปนาม
๖. นิหพิทาณานิ ปัญญาที่พิจารณาเห็นความเบื่อหน่ายต่อรูปนาม
๗. บุลลจิตกมฺมตาณานิ ปัญญาที่พิจารณาอยากจะหนีให้พ้นจากรูปนาม
ขันธ์ ๕
๘. ปฏิสงฺขานานิ ปัญญาที่พิจารณารูปนามอย่างกว้างขวาง
๙. สงฺขารเปกฺขานานิ ปัญญาที่พิจารณาที่ว่างเฉยต่อรูปนาม
๑๐. อนฺุโลมณานิ ปัญญาที่พิจารณาถึงอารมณ์ด้วยกำลัง เพื่อให้
มัคคญาณเกิดไม่ขัดกันกับอุทยัพพญาณ และ
สังขารเปกฺขญาณ ฯ

[๕ วิโมกข์ ๓]

สุญฺณโต วิโมกฺโข, อนิมิตฺโต วิโมกฺโข อปฺปณฺหิตโต วิโมกฺโข เจติ
ตโย วิโมกฺขา ฯ

วิโมกข์มี ๓ อย่าง คือ

๑. สุญฺณตวิโมกฺโข ความหลุดพ้นด้วยความเป็นของสูญ
๒. อนิมิตฺตวิโมกฺโข ความหลุดพ้นด้วยความไม่มีนิमितเครื่องหมาย
๓. อปฺปณฺหิตวิโมกฺโข ความหลุดพ้นด้วยไม่เป็นที่ตั้งแห่งตัณหาปณฺหิต

[๖ วิโมกข์มฺ ๓]

สุญฺณตานุปัสสนา, อนิจฺจานุปัสสนา, อปฺปณฺหิตตานุปัสสนา เจติ ตีณิ
วิโมกฺขมฺหานิ เวทิตพฺพานิ ฯ นักศึกษาทั้งหลายพึงทราบ

๑. วิโมกข์มฺ ๓ อย่าง คือ

๑. สุญฺณตานุปัสสนา ความหลุดพ้นด้วยการพิจารณาเห็นว่าเป็นของสูญ
๒. อนิมิตฺตานุปัสสนา ความหลุดพ้นด้วยการพิจารณาเห็นว่ามีนิमित
๓. อปฺปณฺหิตตานุปัสสนา ความหลุดพ้นด้วยการพิจารณาเห็นว่ามีที่ตั้ง
แห่งตัณหาปณฺหิต

[อธิบายวิสุทธิ ๗ โดยย่อ]

[๑ สลวิสุทธิ]

กถา ? ปาฏิโมกขสัวรสีล อินทริยสัวรสีล, อาชีวปาริสุทธิสีล, ปจฺจยสน-
นีสลิตสีลญฺเจติ จตฺตปาริสุทธิสีล สลวิสุทธิ นาม ฯ

สลวิสุทธินั้น คืออย่างไร ?

คือ จตฺตปาริสุทธิสีล ๔ คือ

๑. ปาฏิโมกขสัวรสีล สลที่สำรวมในพระปาฏิโมกข์
๒. อินทริยสัวรสีล สลที่สำรวมในอินทริย ๖
๓. อาชีวปาริสุทธิสีล สลที่มีอาชีพที่บริสุทธิ์
๔. ปจฺจยสนนีสลิตสีล สลที่อาศัยปัจจัย ๔

ความบริสุทธิ์ทั้ง ๔ อย่าง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ชื่อว่า สลวิสุทธิ ฯ

[๒ จิตตวิสุทธิ]

อุปจารสมาธิ, อุปปนาสมาธิ เจติ หุวิโธปี สมาธิ จิตตวิสุทธิ นาม ฯ

สมาธินี้มี ๒ อย่าง คือ

๑. อุปจารสมาธิ สมาธิที่เข้าไปเจียดใกล้ต่อองค์ฌาน
๒. อุปปนาสมาธิ สมาธิที่บังฌานให้เกิดสมาธิที่แน่น

ชื่อว่า จิตตวิสุทธิ ฯ

[๓ ทิฏฐิวิสุทธิ]

ลกฺขณ, รส, ปจฺจุปฺปฐาน ปทฺฐจฺจานวเสน นามรูปปริคฺคโห, ทิฏฐิวิสุทธิ
นาม ฯ

การกำหนดรู้นามรูป ด้วยอำนาจแห่งลักษณะ ๑ รส ๑ ปจฺจุปฺปฐาน ๑
ปทฺฐจฺจาน ๑ ชื่อว่า ทิฏฐิวิสุทธิ ฯ

[๔ กังขาวิตรณวิสุทธิ]

เตสเมว จ นมฺรูปานํ ปจฺจยปริคฺคโห กังขาวิตรณวิสุทธิ นาม ฯ

ก็การกำหนดรู้ปัจจัย แห่งนามรูปทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่า กังขาวิตรณวิสุทธิ ฯ

[ความสงสัย ๑๖ อย่าง]

ตามสูตรต้นนัย คือ ๑๑

[อดีต ๕]

๑. อโหสิ นุโบ อตีตมทุธานิ เรา^{นี้}ได้เกิดมาแล้วในอดีตกาลหรือหนอ
๒. นนุโบ อโหสิ อตีตมทุธานิ เรา^{นี้}ไม่เคยเกิดมาในอดีตกาลหรือหนอ
๓. กีนุโบ อโหสิ อตีตมทุธานิ เราเคยเกิดเป็นชาติใดในอดีต
๔. กถิ โบ อโหสิ อตีตมทุธานิ เราเคยเกิดเป็นรูปร่างอย่างไรบ้าง
๕. กิ หุตฺวา กิ อโหสิ อตีตมทุธานิ เราเคยเกิดเป็นอะไรมาแล้ว เป็นอะไรมาหนอ

[อนาคต ๕]

๑. ภวิสฺสามิ นุโบ อหิ อนาคตมทุธานิ กระ^{นี้}จักเกิดในอนาคตกาลอีกหรือ
๒. นนุโบ ภวิสฺสามิ อนาคตมทุธานิ กระ^{นี้}จักไม่เกิดในอนาคตกาลอีกหรือหนอ
๓. สนนุโบ ภวิสฺสามิ อนาคตมทุธานิ เราจะเกิดเป็นชาติใดในอนาคตกาลหรือ
๔. กถิ นุโบ ภวิสฺสามิ อนาคตมทุธานิ เราจักเกิดเป็นรูปร่างต่าง ๆ อย่างไรบ้าง
๕. กิ หุตฺวา กิ ภวิสฺสามิ อนาคตมทุธานิ เราจักเกิดเป็นอะไรอีกหนอ

[ปัจจุบัน ๖]

๑. ปจฺจุปฺปนํ อหุธานิ อารพฺภ อาตฺยิ^๕ปัจจุบันแล้วสงสัยต่าง ๆ นานา
กถิ กถิ โหติ
 ๒. อหิ นุโบสฺมิ เดียว^๕นี้เป็นเราหรือ
 ๓. โน นุโบสฺมิ เดียว^๕นี้ไม่เป็นเราหรือ
 ๔. กิ นุโบสฺมิ เดียว^๕นี้เราเป็นชาติใดหรือ
 ๕. กถิ นุ โบสฺมิ เดียว^๕นี้เกิดเป็นรูปร่างสัณฐานอย่างไรหนอ
 ๖. กุโต อาคนฺตุวา กุหิ คมิสฺสามิ เรามาจากไหน เราจักไปไหนหนอ
- รวมอดีต ๕ อนาคต ๕ ปัจจุบัน ๖ จึงเป็นความสงสัย ๑๖ อย่าง

ตะโต ปรี ปน ตดา ปรีคคิเตสฺ สปลจเยสฺ เตญมิกสงฆาเสสฺ อตีตาภิ-
เภทภินเนสฺ ขนธาทินขมารพุกลาปวเสน สงฺขปีติว

อนิจจัง ขยฏฐะ

อนคตา อสารกฏเสนาติ อหุชานวเสน

ลกขณตตยํ สมนสฺนตสฺส

^๔ ^๓ ^๕ ^๖
ชอว่าเบ้นทกข์ เพราะอรรถว่า เบ้นภยที่นากลว

ข้อว่าเป็นอนัตตา เพราะอรรถว่าไม่มีแก่นสาร ไม่เป็นไปตามอำนาจของผู้ใด

เตเสว ปัจจวเสน ขณวเสน จ อุตฺตพฺพญาณเณน อุตฺตพฺพํ สมฺนุสฺสํ

สนคส จ

แล้วพิจารณาต่อไป ซึ่งความเกิดขึ้น และเสื่อมไปของรูปนาม ด้วยอุทยัพพญาณ
ในเตภูมิกสังขารเหล่านั้นนั่นแหละ ด้วยอำนาจแห่งปัจจัย หรือด้วยอำนาจแห่งขณะ

โอบาโส บัฏ ปสสทฐิ

อธิโมกข์ โขจ ปตฺตโห

សំណួរ ១១

อเพกษา จ นิกนติ เจติ

โภกาสาหิวิปัสสนูปกิเลสปริปนฺนปริคฺขวเสน **มคฺคามคฺคกฺขณวตฺตณํ**
มคฺคามคฺคณทสฺสนวีสถิ **นาม ๑**

แล้วปัญหาที่ตัดสินเด็ดขาด ในลักษณะแนวทางของวิปัสสนาที่ถูกหรือผิด ด้วยอำนาจแห่งการกำหนดรู้อุปสรรค คือวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ มีโอภาสเป็นต้น คือ

๑. โอภาส	แสงสว่าง
๒. ปีติ	ความเอิบอิ่มใจ ๕ อย่าง
๓. ปัสสทธิ	ความสงบเรียบ
๔. อธิโมกฺโข	น้อมใจเชื่อ
๕. ปคฺคโห	ความพยายามอย่างแรงกล้า
๖. สุมฺ	ความสบาย
๗. ฌานํ	ปัญญา
๘. อุปฺภูฏานํ	สติ
๙. อุเปกฺขา	อาการวางเฉย
๑๐. นิรณฺติ	ความใคร่ คือความยินดีในอุปกิเลส ๙ ข้างต้น ย่อมเกิดขึ้น

ปัญหานี้แหละ ชื่อว่า มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ฯ

[๖ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ]

ตถา ปริบฺบถวิมุตตสฺส ปน ตสฺส อุตฺตมพฺพญาณโต ปฏฺฐาย ยาวานุโลมา ติลกฺขณํ วิปัสสนาปรหมฺปราย ปฏิปชฺชนตสฺส นว วิปัสสนาญาณานิ ปฏิปทาญาณ- ทัสสนวิสุทธิ นาม ฯ

วิปัสสนาญาณ ๙ ของพระโยคีบุคคลนั้น ผู้หลุดพ้นจากอันตราย คือวิปัสสนูปกิเลส ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาเห็นพระไตรลักษณ์ติดต่อกันมา

จึงเต็มแต่อุทยัพพญาณไป จนถึงอนุโลมญาณ ชื่อว่า ปฏิปทาญาณวิสุทธิ ฯ

[๗ ญาณทัสสนวิสุทธิ]

ตสฺสเว ปฏิปชฺชนตสฺส ปน วิปัสสนาปริปากมคมฺม อิทานิ อปฺปนา อปฺปชฺชิสฺสตีติ ภวํกํ โวจฺฉนํทิตฺวา อปฺปนมนมโนทวาราวชฺชนมานนฺตรํ เทวํ ตีณิ วิปัสสนาจิตฺตานิ ชงฺกณฺจิ อนิจฺจาทิลกฺขณมรพฺภ ปริกมฺโมปจารานุโลมนาเมน ปวตฺตนฺติ ฯ

ก็เมื่อพระโยคีบุคคล กำลังปฏิบัติอยู่อย่างนั้น เพราะอาศัยความแກ່รอบของ
วิปัสสนา วิปัสสนาจิต ๒ หรือ ๓ ขณะ ประสพอนิจจลักษณะเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง
เป็นไปในลำดับแห่งมโนทวาราวชชนะ อันวัดกระแสวังก์เกิดขึ้นว่า บัดนี้ อปปนา จัก
เกิดขึ้นย่อมเป็นไปโดยมีชื่อว่า ปริกรรม ๑ อุปจาร ๑ อนุลอม ๑ ดังนี้

๑ ยถา สิวาปฺปตฺตา สา สาธุโลมา สงฺขารูปฺเภว วุฏฺฐานคามินี วิปสฺสนาติ
ปฺปยุจฺติ ฯ

สังขารูปเขชาญาณอันใด เข้าถึงกำลังอันยอดเยี่ยม สังขารูปเขชาญาณ พร้อมทั้ง
อนุลอมญาณอันนั้น ท่านให้ชื่อว่า วุฏฐานคามินีวิปัสสนา ฯ

๑ ตโต ปรี โศตรภูจิตฺตํ นิพฺพานมาลมฺพิตฺวา ปฺปยุชฺชนโคตฺตมกฺวณฺตํ
อริยโคตฺตมภิสมฺโภนุคฺคญฺจ ปวตฺตติ ฯ

ต่อจากอนุลอมญาณนั้นไป โศตรภูจิตก็ท่นวงเอาพระนิพพานมาเป็นอารมณ์ และ
ทำลายเสียซึ่งปฺปยุชชนโคตร และยังอริยโคตรให้เกิดขึ้นแทนทันที ฯ

๑ ตสฺसानนฺตรเมว มคฺโค ทฺกฺขสจฺจํ ปรีชานนฺโต สมุทฺยสจฺจํ ปฺปพฺพนฺโต
นิโรธสจฺจํ สจฺจิกโรนฺโต มคฺคสจฺจํ มคฺคสจฺจํ ภาวนาวเสน อปปนาวิติโมตรติ ฯ

ภายหลังที่โคตรภูจิต ได้ดับลงไปแล้วนั้น พระอริยมรรคก็กำหนดทุกขสัจจะ
ประหารสมุทยสัจจะ ทำให้แจ้งซึ่งนิโรธระจจะ ทำภาวนา มคคสัจจ ทั้ง ๘ ให้เกิด แล้ว
หยั่งลงสู่อปปนาวิติ

๑ ยถิ วุฏฺฐานคามินี อนิจฺจโต วิปสฺสติ อนิมิตฺโต วิโมกฺโข นาม โหติ
ถ้าวุฏฐานคามินีวิปัสสนา เห็นพิเศษโดยความไม่เที่ยง มรรคที่เกิดขึ้นนี้ชื่อว่า
อนิมิตตวิโมกข์

๑ ยถิ วุฏฺฐานคามินีวิปสฺสนา ทฺกฺขโต วิปสฺสติ อปฺปณฺธิติโต วิโมกฺโข
นาม โหติ ฯ

ถ้าวุฏฐานคามินีวิปัสสนา เห็นพิเศษโดยความเป็นทุกข์ มรรคที่เกิดขึ้นนี้ย่อมมี
ชื่อว่า อปปณฺธิตวิโมกข์

๑ ยถา วุฏฐานคามินีวิปัสสนา อนตฺตโต วิปัสสี สญฺญโต วิโมกฺโข นาม โหติ ฯ

ถ้าวุฏฐานคามินีวิปัสสนา เห็นพิเศษโดยความเป็นอนัตตา มรรคที่เกิดขึ้นนี้มีชื่อว่าสญฺญตวิโมกข์

๑ ตโต ปรี เทว ตีณิ ผลจิตฺตานิ ปวตฺตุนฺติ ตโต ปรี ภวฺจฺปาโต ว โหติ ฯ

ต่อจากมกฺกจิตไปนั้น ได้ดับลงแล้ว ผลจิตย่อมเกิดขึ้น ๒ หรือ ๓ ขณะ ต่อผลจิตนั้นดับลงแล้วภวฺจจิตก็เกิดต่อไป

ปุน ภวํ ปน วิจฺจินฺทิตฺวา ปจฺจเวกฺขณญาณานิ ปวตฺตุนฺติ ฯ
ตัดกระแสภวํแล้ว บังจเวกขณญาณก็เกิดขึ้นพิจารณาต่อไป

[คาสารูป]

๑. มคฺคิ ผลญฺจ นิพฺพานํ ปจฺจเวกฺขณฺติ ปณฺทิตो
ปทีเน กิเลเส เสเสว ปจฺจเวกฺขณฺติ วาน รา
ผู้เป็นบัณฑิต คือ พระอริยบุคคล ย่อมพิจารณาหมักคณฺณ ผลญาณ และนิพพาน
แน่นอน ทั้งย่อมพิจารณาภิเลสที่ละได้แล้ว และยังมีได้ละส่วนผู้ที่พิจารณาภิเลส มีก็มี
ไม่มีก็มี (แล้วแต่ปริยตี)

๒. จพฺพิสุทฺธิกฺกเมเนว ภาเวตฺทโพ จตฺทพิโต
ณฺณทสฺสนวิสฺสทฺธิ นาม มคฺโค ปวฺจจตีติ
อริยมรรคทั้ง ๔ ประการ ที่เนื่องมาจากการเจริญวิสุทฺธิ ๖ ท่านเรียกว่า ญาณ-
ทสฺสนวิสฺสทฺธิ ฯ

อสมเตตฺถ วิสุทฺธิเกโท

นี่เป็นการจำแนกวิสุทฺธิ ๗ ประการ ในวิปัสสนากรรมฐานนี้

วิโมกฺขเกท

แสดงวิโมกข์มี ๓

๑. ตตฺถ อนตฺตานุปัสสนา อตฺตภาณิเวสํ ปุณฺณจตี สญฺญตานุปัสสนา
นาม วิโมกฺขมฺมํ โหติ ฯ

ในวิโมกข์เหล่านั้น อนัตตานุปัตสสนา ละการถือมั่นอัตตาเสียได้ จึงได้จัดเป็น
วิโมกข์มุขชื่อว่า สุกญญตานุปัตสสนา ฯ

๒. อนิจจานุปัตสสนา วิปัสสาสนิมิตฺตํ ปุณฺณจิตฺติ อนิมิตฺตานุปัตสสนา นาม
วิโมกข์มุขํ โหติ ฯ

อนิจจานุปัตสสนา ละซึ่งนิมิตแห่งวิปัสสาสนธรรมเสียได้ จึงได้จัดเป็นวิโมกข์มุข
ชื่อว่า อนิจจานุปัตสสนา

๓. ทุกขานุปัตสสนา ตณฺหาปณฺธิ ปุณฺณจิตฺติ อปฺปณฺธิทิตานุปัตสสนา นาม
วิโมกข์มุขํ โหติ ฯ

ทุกขานุปัตสสนา ละตัณหาปณฺธิเสียได้ จึงได้จัดเป็นวิโมกข์มุข ชื่อว่า อปฺปณฺธิ-
ทิตานุปัตสสนา ฯ

[วิโมกข์ ๓]

๑. ตสฺมา ยถิ วุฏฺฐานคามินีวิปัสสนา อนตฺตโค วิปัสสติ สุกญฺตโค
วิโมกฺโข นาม โหติ มคฺโค

เพราะเหตุนี้ ถ้าวุฏฺฐานคามินีวิปัสสนา เห็นแจ้งโดยความเป็นอนัตตา อริยมรรค
ได้ชื่อว่า สุกญฺตวิโมกข์ ฯ

๒. ยถิ อนิจฺจโค วิปัสสติ อนิมิตฺตโค วิโมกฺโข นาม ฯ
ถ้าวุฏฺฐานคามินีวิปัสสนา เห็นแจ้งโดยความเป็นของไม่เที่ยง อริยมรรค ได้ชื่อว่า
อนิมิตฺตวิโมกข์

๓. ยถิ วุฏฺฐานคามินีวิปัสสนา ทุกฺขโค วิปัสสติ อปฺปณฺธิทิตวิโมกฺโข
นามาติจ มคฺโค

ถ้าวุฏฺฐานคามินีวิปัสสนา เห็นแจ้งโดยความเป็นทุกข์ อริยมรรค ได้ชื่อว่า
อปฺปณฺธิทิตวิโมกข์ ฯ

วิปัสสนากมนวเสน ติณฺณิ นามานิ ลกฺขณานิ

นั้น อริยมรรค จึงได้ชื่อ ๓ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งการดำเนินไปของวิปัสสนา-
ญาณ ฯ

๑ ผลสมาบัติยี่ ปณ ขณวตฺตณเณ วิปัสสนาณํ ขณสํกํ ผลมุปปชฺชมานมปิ
วิปัสสนากมนวเสนว สุปฺพตาทิวิโมกฺโขติ วุจฺจติ ฯ

๑ อลามพณวเสน ปน สรสวเสน จ นามตตยํ สัพพตถาปิ สัพเพสมัน
สมเมว ฯ

อยเมตต วิโมกฺขเกโ

^๒ เป็นนิโมกขเภท ในวิปัสสนากรรมฐาน ฯ

จบลงเพียงเท่านั้น

จำแนกประเภทของอริยบุคคล

และ การประหารกิเลสโดยมรรคทั้ง ๔ ตามลำดับ

๑. เขตุด ปน โสตาปตฺติมคฺค์ ภาวะวาทา ทิฏฐีวิจิกิจฺฉาพหานเณ ปหีนวา
ปายคมโน สุตตกฺขบตฺตปรโม โสตาปนโน นาม โทติ ฯ

ก็ในบรรดามรรคทั้ง ๔ นี้ ผู้ที่เพียรบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน จนสำเร็จถึง
โสดาปัตติมรรค ผู้นั้นได้เป็นผู้ประหารอกุศลธรรมที่เป็นเหตุนำไปสู่อบาย เพราะได้
ประหารกิเลสทั้งสิบขันธ์เสียแล้ว ฉะนั้นจึงได้ชื่อว่า “ตัดกัณฑ์ปฐมโสดาบัน”
ที่จะเกิดในกามสุคติภูมิอีก อย่างมากเพียง ๗ชาติเท่านั้น

๒. สกทาคามิมลค์ ภาเวตฺวา รากโสโมหานํ ตนุกรตฺตา สกทาคามิ
นาม โหติ สกิเทว อิมํ โลกํ อากนฺตฺวา ฯ

เมื่อพระโสดาบันเพียรบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานจนสำเร็จเป็นสกทาคามิมรรค
แล้วได้ชื่อว่า เป็นสกทาคามิ เพราะจะกลับมาเกิดในกามสคติภูมิอีกเพียงชาติเดียวเท่านั้น
โดยเหตุที่ทำราคะ โทสะ โมหะให้เบาบาง

๓. อนาคามิมลค์ ภาเวตฺวา กามราคพฺยาปาทานํ อนวเสสฺสปปหาเนน
อนาคามิ นาม โหติ อนาคนฺตฺวา อิตฺถตฺตํ ฯ

เมื่อพระสกทาคามิเพียรบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน จนสำเร็จถึงอนาคามิมรรค
แล้วได้ชื่อว่า เป็นอนาคามิบุคคล คือไม่ต้องกลับมาสู่กามสคติภูมิอีก โดยเหตุที่ได้ประหาร
กามราคะ และพยาบาทชาติสิ้นโดยไม่มีเหลือ ฯ

๔. อรหตฺตมคฺคํ ภาเวตฺวา อนวเสสฺสกิเลสฺสปปหาเนน อรพา นาม โหติ
ชีณาสโว โลเก อคฺคทกฺขิณเณโย ฯ

เมื่อพระอนาคามิ เพียรบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน จนสำเร็จเป็นอรหัตตมรรค
แล้ว ได้ชื่อว่า “เป็นพระอรหันต์ ชีณาสพ” ผู้ควรได้รับเครื่องสักการะอย่างเลิศในโลก
โดยเหตุที่ได้ประหารกิเลสได้ทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ ฯ

ออยเมตฺถ ปุคฺคเลทโ

นี้เป็นปุคคเลทในวิปัสสนากรรมฐานนี้

สมาปตติเกท

แสดงจำแนกสมาบัติ

๑. ผลสมาปตติ ปเนตฺถ สพฺเพสมฺมปปี ยถากุตฺมํ ผลวเสน สาธารณฺว ฯ
ก็ในผลสมาบัตินี้ พระอริยบุคคลทั้งหมด ย่อมเป็นธรรมชาติสาธารณะแก่ผล
สมาบัติวิธี โดยอาศัยผลจิตของตน ๆ ฯ

๒. นิโรธสมาปตติสมาปชฺชนํ ปน อนาคามีนญฺเจว อรหฺนฺตานญฺจ ลพฺภติ ฯ
ส่วนการเข้านิโรธสมาบัตินั้นย่อมเข้าได้เฉพาะ ๒ คนเท่านั้น คือ
พระอริยบุคคลชั้นอนาคามิ ๑
พระอริยบุคคลชั้นพระอรหันต์ ๑ ฯ

๓. ตตฺถ ยถากมํ ปฐมขุณฺณาทิมหคฺคตสมาปตฺติ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย
ตตฺถ คเต สงฺขารมฺเม ตตฺถ ตตฺถเว วิปสฺสนโต ยาว อากิญจณฺณายตน์ คนฺตุวา
ปฐมฉฺชฺชเยยฺยาทิกํ ปุพฺพกิจจํ กตฺวา เนวสณฺณานาสณฺณายตน์ สมาปชฺชติ ฯ

พระอริยบุคคล เข้ามหคคตสมาบัติ มีปฐมฌานเป็นต้นโดยลำดับ ในนิโรธ
สมาบัติเหล่านั้น แล้วออกจากสมาบัติเหล่านั้น จนบรรลุถึงอากิญจัญญายตนสมาบัติเป็นที่สุด
ลำดับต่อจากนั้น จึงกระทำปุพพกิจ มีการอธิษฐานก่อนเป็นต้นแล้ว จึงเข้าเนวสณฺณานา-
สณฺณายสมาบัติ ฯ

๔. ตสฺส ทฺวินนํ อปฺปนขฺวานนํ โวจชิขฺชติ จิตฺตสนฺตติ ฯ

ในกาลต่อมาจิตตสันตติ การสืบทอดแห่งจิต แห่งเนวสณฺณานาสณฺณายตนะฌาน
๒ ขณะของพระอริยบุคคลนั้น ย่อมขาดลงทันที ฯ

๕. ตโต ปรี นิโรธสมาปฺโน นาม โหติ ฯ

ต่อจากลำดับไป ย่อมชื่อว่าเป็นผู้เข้านิโรธสมาบัติแล้ว ฯ

๖. วุฏฺฐานกาเล ปน อนาคามิโน อนาคามิผลจิตฺตํ อรหโต จ อรหตฺตผล-
จิตฺตํ เอกวารเมว ปวตฺติตฺวา ภวํคฺปาโตว โหติ ฯ

ก็ในวาระที่จะออกจากนิโรธสมาบัตินั้น อนาคามิผลจิตของพระอนาคามิบุคคล
และอรหตฺตผลจิต ของพระอรหันตบุคคลย่อมเป็นไปเพียง ๑ ขณะเท่านั้น แล้วก็ภวังค์
เดิมต่อไป ฯ

๗. ตโต ปรี ปจฺจเวกฺขณคฺคานานิ ปวตฺตนฺตติ ฯ

ถัดจากนั้นไป บัณฑิตจะเวกฺขณญาณย่อมเกิดขึ้นพิจารณาต่อไป ฯ

อัยเยตฺถ สมาปตฺติเกโท

นี้เป็นสมาบัติเภทในวิปัสสนากรรมฐานนี้

นิฏฺฐิตो วิปสฺสนา กมฺมภูฏาน นโย

แสดงวิปัสสนากรรมฐานนี้ โดยย่อ

ก็จบลงเพียงเท่านั้น

๑๑๑
แสดงวิสุทธิ ๗ โดยพิศดาร

[๑. สีสวิสุทธิ]

ว่าด้วยข้อความเบื้องต้น

เอวัง อนเณคคุณสงคาทเคน สีลสมาธิปัญญามุขเน เทสิโตปี ปเนส วิสุทธิ-
มคโค อติสขุเบปเทสิโตเยว โหติ

กัวิสฐิมรรคนี้ แม้พระพทธองค์ทรงแสดงไว้โดยหัวข้อคือ สีล, สมาธิ, ปัญญา
อันประมาณไว้มิซึ่งคุณมากมายอย่างนั้นแล้ว ก็ยังนับว่าเป็นอันทรงแสดงโดยย่ออยู่นั่นเอง

ตสฺมา นาลิ สหุเพสํ อุปการายาติ วิตุถารมสฺส ทสฺเสตุ

เพราะฉะนั้น จึงยังเพียงพอที่จะช่วยเหลือแก่ประชุมชนทุกหมู่เหล่าได้ เพราะ-
ฉะนั้นเพื่อจะแสดงความพิศดารแห่งวิสุทธิมรรคนี้

สีลนฺตาว อารพฺภ อิทํ ปญฺหากมฺมํ โหติ

จึงตั้งปัญหาปรารพสีล ๗ ข้อดังต่อไปนี้

๑. ก็ สีล อะไรเป็นสีล

๒. เกณญฺเฐน สีล ที่เรียกว่าสีล เพราะอรรถว่ากระไร

๓. กานสฺส ลกฺขณ รส ปจฺจุปฺปฐาน ปทฺฐานานิ

สีลนั้น มีลักษณะ รส บัณฑิตปฐาน ว่าอย่างไร

๔. กิमानิสฺส สีล มีอานิสงส์อย่างไร

๕. กตฺติวชฺเชตฺตํ สีล ก็สีลนั้นมีกัอย่างไร

๖. โก จสฺสย สงฺกิลโส สีลนี้มีอะไรเป็นความเศร้าหมอง

๗. ก็ โวทานนฺติ อะไรเป็นความผ่องแผ้วของสีลนั้น

ตตฺริทํ วิสทฺชนํ

ในปัญหาทั้ง ๗ นั้น มีวิธานดังต่อไปนี้ :-

[แก้ปัญหาคำที่ ๑]

ก็ สีลนฺติ ข้อที่ถามว่า อะไรเป็นสีล

เจตนา สีล เจตสิก สีล สังขโร สีล อวิคฤตโม

แก้ว่า เจตนาเป็นสีล เจตสิกเป็นสีล สังขารก็เป็นสีล ความไม่กำวล่วง ก็เป็นสีล

ตตต เจตนาสี่ล นาม ปาณาติปาตาหิ วา วิรมนตสฺส วตตปฏิปัตตฺ วา
ปูเสนตสฺส เจตนา

ในศีลเหล่านั้น เจตนาของบุคคลผู้เว้นจากโทษมีปาณาติบาตเป็นต้นก็ดี ของ
บุคคลผู้บำเพ็ญวิติปฏิบัติก็ดี ชื่อว่าเจตนาสี่ล

เจตสิกสี่ล ปาณาติปาตาหิ วิรมนตสฺส

วิริติ วิริติของบุคคลผู้เว้นจากโทษมีปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่า เจตสิกสี่ล

สัวรสี่ล ปาฏิโมกขสังวร สติสังวร ญาณสังวร ขันติสังวร วิริยสังวร

สังวร ๕ คือ ปาฏิโมกขสังวร สติสังวร ญาณสังวร ขันติสังวร วิริยสังวร
ชื่อว่าสังวรสี่ล

อวิตักกโม สิลนุนาม สมาทินนสี่ลสฺส กายิกวาจสโก อวิตักกโม

ความไม่ละเมิดทางกาย และวาจา ชื่อว่าอวิตักกมสี่ล

[แก้วปัญหาข้อที่ ๒]

เกณฏฺเฐน สิลนุติ

ข้อที่ถามว่า ที่เรียกว่าศีล เพราะอรรถว่าอย่างไร

สิลนุฏฺเฐน สิล

แก้วว่า ที่เรียกว่า ศีล เพราะอรรถว่าเป็นส่วน คือ

เป็นมูลราก

กิมิทํ สิลนํ นาม ฯ

ชื่อว่า สิลนนั้น เป็นอย่างไร

สมาทานํวา กายกมฺมาทินํ สุสํยวเสน อวิปฺปิกฺกณฺณตติ อตฺตโก

ชื่อว่า สิลนนั้น ก็คือ กิริยาที่รวมเอาไว้อย่างดี หมายถึงความที่กรรมและทวารมี

กายกรรม เป็นต้น ไม่กระจัดกระจายโดยความโดยมีระเบียบอันดีอย่าง ๑

อุปฺปธารณํ วา กุสลานํ ฐมฺมานํ ปติฏฺฐานวเสน อาธารภาโวตฺตโก

คือความเข้าไปรับไว้ หมายถึงความเป็นที่รองรับ โดยความเป็นที่ตั้งอาศัยแห่ง

กุศลธรรมทั้งหลายอย่าง ๑ ฯ

[แก้วปัญหาข้อที่ ๓]

ถานสฺส ลกฺขณฺรสปจฺจุปฺปฏฺฐานํ ปทฏฺฐานานิ

ข้อที่ถามว่า ศีลนั้น มีลักษณะ รัส บัจจุปฏิฐาน และปทฏฐาน เป็นอย่างไร

แก้วว่า

ลักษณะ ปกิณฐาปนลักขณ

คือ มีการเป็นที่ตั้งอาศัยแห่งกุศลธรรม
ทั้งหลายเป็นลักษณะ

รส หุสสีลยวิหิตสนร

มีการทำลายความเป็นหุสสีลเป็นรส

บัจจุบฏฐาน โสเจยฺยภาวปจฺจุปฏฐาน

มีความละอายแห่งกาย และวาจาเป็น
เครื่องปรากฏในปัญญาของบัณฑิต
ทั้งหลาย

ปัทฏฐาน หิริโอตตปฺปปทฺฐาน

มีหิริและโอตตปเปเป็นเหตุใกล้

ปฏิภเบปธรรม

ธรรมที่ถูกประหารโดยศีลกุศล ได้แก่
โทสะที่เกี่ยวกับการประทุษร้าย

อนุนุณตธรรม

ธรรมที่ได้รับอนุญาตจากศีลกุศลให้เกิด
ขึ้นนั้น ได้แก่ อโทสะ คือเมตตา

อุปปาเทตัพพธรรม

ธรรมที่ศีลกุศลให้เกิดขึ้นนั้น ได้แก่
มรรคเบื้องต่ำ ๓ ผลเบื้องต่ำ ๓

[แก้วปัญหาคำที่ ๔]

กิมานิสส์ สีนฺติ

ข้อที่ถามว่า ศีลมีอันสงสยอย่างไร

อวิปฺปฏิสาราหิเณกคุณปฏิลาภานิสส์

แก้ว่าศีลมีอันได้ชั้นคุณเป็นอนเอก มี
ความเป็นผู้ไม่ต้องเดือดร้อน เป็นต้น
เป็นอันสงสย

[แก้วปัญหาคำที่ ๕]

กตวิรณฺเจตํ สีนฺติ

ข้อที่ถามว่า ก็ศีลนั้นมีก็อย่าง

สพฺพเมว ตาว อิทํ สิลํ อตฺตโน สีนฺตลกฺขณเณ เอกวิธํ

แก้ว่า ศีลนี้ทั้งหมด โดยลักษณะคือ ความเป็นมูลรากของตน ก็มีเพียงอย่างเดียว
ก่อน ๆ (ศีลหมวด ๒ และหมวด ๓) จะของดไว้ จะแก้เฉพาะศีล ๔)

ศีล มี ๔ อย่าง คือ

[ปาฏิโมกขสังวรศีล]

อัม ภควตา อิตฺ ภิกฺขุ ปาฏิโมกฺขสํวรํสูโต วิหริตี อจฺจโรจฺจรสฺสพฺโน
อนุมตฺเตสฺสุ วฏฺเฐสฺสุ ภยทสฺสํวีสํมาทาย สิกฺขบคิ สิกฺขาปทฺเตสฺสุติ เอวํ วุตฺตํ ฯ

ศีลใดที่ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุในพระศาสนานี้ เป็นผู้สำรวมด้วยพระ-
ปาฏิโมกข์สังวรอยู่ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษ มาตรฐานว่าเล็กน้อย
สมาทานศึกษาอยู่ ในสิกขาบททั้งหลายดังนี้

ศีลमितํ ปาฏิโมกฺขสํวรํศีลํ นาม ฯ

ศีลนี้ ชื่อว่า ปาฏิโมกขสังวรศีล

[แก้วบทในปาฏิโมกขสังวรศีล]

อิธาคิ อิมํสมิ สาสเน บทว่าอิธ คือในพระศาสนานี้ ฯ

ภิกฺขุคิ สํสารวฏฺเฐ ภยํ อิกฺขณตาย วา ภินฺนปฏฺฐราหิตาย วา เอวํ
ลทฺธโหวาโร สทฺธทาปพฺพชิตฺโต กุลปฺปตฺโต ฯ

บทว่าภิกษุ ได้แก่กุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา ที่ได้ไวยหารว่า ภิกษุอย่างนี้ เพราะ
ภาวะคือมองเห็นภัยในสังสารวัฏฏะ หรือนัยหนึ่งว่า เพราะความเป็นผู้ใช้ผ้าที่เป็นชิ้นแล้ว
เป็นต้น ฯ

ปาฏิโมกฺขบคิ สิกฺขาปทฺศีลํ

คำว่า ปาฏิโมกข์ หมายเอาศีลที่สิกขาบท ๒๒๗ สิกขาบท ฯ

ตณฺหิ โย นํ ปาติ รกฺขติ

เพราะว่า ผู้ใดเฝ้าระวัง คือรักษาศีลนั้น

ตํ โมกฺขเบคิ โมจยติ อปายิกาทิหิ ทฺทุกฺเบหิ

ศีลนั้น ย่อมบุคคลนั้นให้รอด คือให้พ้นจากทุกข์ทั้งหลาย มีทุกข์ในอบาย

เป็นต้น

ตสฺมา ปาฏิโมกฺขบคิ วุจฺจติ

เพราะฉะนั้น ศีลนั้น ท่านจึงเรียกว่า ปาฏิโมกข์ ฯ

สัวรรณ สัวโร ความปิดกัน ชื่อว่าสังวร

กายนิกวาจสิกสส อวติกกมมสเสต นามิ ฯ

คำว่าสังวรนี้ เป็นชื่อแห่งความไม่ละเมิดสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ ที่เป็นไปทางกาย และทางวาจา

ปาฏิโมกฺขเมว สัวโร ปาฏิโมกฺขสัวโร ฯ

สังวร คือปาฏิโมกข์ ชื่อว่า ปาฏิโมกข์สังวร

เตน ปาฏิโมกฺขสัวเรน สัวโร ปาฏิโมกฺขสัวรุโต อุกฺคโต สมฺมุนาคโต

ภิกษุสำรวมแล้ว คือเข้าถึงได้แก่ประกอบพร้อมแล้วด้วยสังวร คือปาฏิโมกข์นั้น

จึงชื่อว่าปาฏิโมกข์สังวรสังวร ฯ

วิหระตี อิริยติ บทว่า วิหระติ คือผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ ฯ

[แก้วท้าวอาจารย์โคจรสมฺปนฺโน]

ทฺวิธ อจฺจาโร อาจารย์ ๒ อย่าง คือ

อจฺจาโร อาจารย์ที่ดีอย่าง ๑

อนาจฺจาโร อาจารย์ที่ไม่ดีอย่าง ๑

สพฺพมุขี ทฺสฺสึลลํ อนาจฺจาโร ความเป็นผู้ทูลแต่ทั้งหมด ก็ชื่อว่าอนาจารย์มารยาทที่ไม่ดี

อิเณจฺโจ ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้

ชีวิคฺ กปฺเปติ ย่อมเลี้ยงชีพ

เวฬุทานเนน วา ด้วยการให้ไม้ไผ่บ้าง

ปตฺตทานเนน วา ด้วยการให้ใบไม้บ้าง

ปุปฺผทานเนน วา ด้วยการให้ดอกไม้บ้าง

ผลทานเนน วา ด้วยการให้ผลไม้บ้าง

สินานทานเนน วา ด้วยการเครื่องสนนบ้าง

ทนฺตกฏฐทานเนน วา ด้วยการไม้ชำระฟันบ้าง

จกฺกณฺหุคฺคทาย วา ด้วยการทำตัวไม่ต่ำ เพื่อจะให้เขารักบ้าง

มุคฺคสฺสฺปตฺตาย วา ด้วยพูดเล่นปนจริง เป็นแกงถั่วบ้าง
 ปาริภฺยตฺตาย วา ด้วยทำตัวเป็นผีเลี้ยงทหารบ้าง
 ชงฺขมเปสฺสินเณน วา ด้วยการรับสือข่าวให้เขาบ้าง
 อณฺเณตรณฺณตฺตเรน พุทฺธปฏิกกฺกุญฺเณ มิจฺฉา นีเวน วา
 หรือด้วยมิจฉาชีพออย่างอื่น ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงรังเกียจ
 อยู่ วุจฺจติ อนาจาโร
 ที่กล่าวมาแล้วนี้ เป็นมารยาทที่ไม่ดี ส่วนมารยาทที่ตรงข้ามจากมารยาทไม่ดีขึ้น
 ท่านเรียกว่า อาจาโร มารยาทที่ดี

[แก้วทว่า โจรสมฺปนฺโน]

ทฺวิโต โจรโร

โจร มี ๒ อย่าง คือ

โจรโร โจรที่ดีอย่าง ๑

อโจรโร โจรที่ไม่ดีอย่าง ๑

โจรที่ไม่ดี เรียกว่า อโจร

อิเตกฺกุโจ

เวสฺยโจรโร วา โหติ

วิธฺวาโจรโร วา

กฺกุลฺลณฺณมารีโจรโร วา

ปณฺทกโจรโร วา

ภิกฺขุณีโจรโร วา

ปนาคารโจรโร วา

สํสฺสฺสโร วิหฺรติ ราชฺย-

ราชฺยหามตฺเตหิ

คิตฺติเยหิ คิตฺติยสฺวเกหิ

อนนฺุโลมิเกน คิหิสํสฺสเคน

ภิกษุบางรูปในพระธรรมวินัยนี้

เป็นผู้มีแพศยาเป็นโจรบ้าง

เป็นผู้มีหญิงหม้ายเป็นโจรบ้าง

เป็นผู้มีสาวเก้อเป็นโจรบ้าง

เป็นผู้มีบัณฑิตเป็นโจรบ้าง

เป็นผู้มีนางภิกษุณีเป็นโจรบ้าง

เป็นผู้มีโรงสุราเป็นโจรบ้าง

เป็นผู้คลุกคลีอยู่กับพระราชากับมหาอำมาตย์ของ

ราชา

กับพวกเดียรัจฉัย กับสาวกของเดียรัจฉัย

ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ ซึ่งเป็นการไม่สมควร

อสุตฺตทานิ อปฺปสนฺนานิ อกฺโกสกปริภาสกานิ อนตฺตกามานิ อหิตกามานิ
อผาสกฺกามานิ อวิโยคกฺเขมกามานิ ภิกฺขุณฺํ ภิกฺขุณฺิณํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ กุลานิ
เสวติ ภยติ ปยิริปาสติ

ย่อมเสพ ย่อมคบ ย่อมเข้าไปนั่งใกล้ซึ่งตระกูลทั้งหลาย ที่ไม่มีศรัทธา ไม่
เลื่อมใสที่คำ ที่ปริภาส มุ่งสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ มุ่งสิ่งที่ไม่เกื้อกูล มุ่งความไม่ผาสุก
มุ่งความไม่เกษมจากโยคะ แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา

อโย วุจฺจติ อโคจโร

ที่กล่าวมาแล้วนี้ โคจรที่ไม่สมควร

ปฏิบัติขุบเสณ ปนสฺส โคจโร เวทิตฺตฺวโ

ส่วนโคจรสถานที่ควรไป พึงทราบด้วยอำนาจตรงกับอโคจรนั้น

[แก้วทว่า อาจารย์สมฺปนฺโน]

อาจารย์ มี ๒ อย่าง คือ

อาจารย์ที่ดี ทางกายวาจา ๑

อาจารย์ที่ไม่ดี ทางกายและวาจา ๑

[อาจารย์ที่ไม่ดีทางกาย]

อิเธกฺโข

ภิกษุบางรูปในพระศาสนา

๑. สงฺมคโคปี อจิตฺตํการกโต

แม้อยู่ในที่ชุมนุม ก็ไม่กระทำความ
ยำเกรง

๒. เถเร ภิกฺขุ มฺภฺญยนฺโต ติฏฺฐติ

ยืนเบียดบัง

เถเร ภิกฺขุ มฺภฺญยนฺโตปี นิสิตฺติ

นั่งเบียดบัง ซึ่งพระเถระผู้เถระ

๓. ปฺรโคปี ติฏฺฐติ

ยืนหน้าท่านบ้าง

ปฺรโคปี นิสิตฺติ

นั่งหน้าท่านบ้าง

๔. อฺจุเจปี อาสเน นิสิตฺติ

นั่งบนอาสนสูงกว่าท่านบ้าง

๕. สสึสมฺปิ ปารุปีตฺวา นิสิตฺติ

นั่งคลุมศรีษะบ้าง

๖. จิตฺโกปี ภณฺเติ

ยืนพูดบ้าง

๗. พาหา วิกฺเขปโกปี ภณฺเติ

ยกมือขวักไขว่พูดบ้าง

๘. เกรณํ ภิกขุํ อนุปาหนัน จงกมนฺตานํ สอุปาทโน จงกมฺติ
เมื่อภิกษุผู้เถระไม่สรวมรองเท้าจงกรมอยู่ ตนเองสรวมรองเท้าจงกรมบ้าง
๙. นีเจ จงกเม จงกมนฺตานํ อุจฺเจ จงกเม จงกมฺติ
เมื่อท่านจงกรมอยู่ในที่จงกรมต่ำ ตนเองจงกรมในที่จงกรมสูงบ้าง
๑๐. จมายนํ จงกมนฺตานํ จงกเม จงกมฺติ
เมื่อท่านจงกรมอยู่บนพื้นดิน ตนเองจงกรมบนที่จงกรมบ้าง
๑๑. เถเร ภิกขุ อนุปบชฺชาปี คิฏฺฐติ ยินฺนํ แทรกบ้าง
๑๒. เถเร ภิกขุ อนุปบชฺชาปี นิสฺสํติ นิงฺนํ แทรกบ้าง ซึ่งภิกษุผู้เถระบ้าง
๑๓. นเวปี ภิกขุ อาสเนน ปฏิพาหติ กนฺนํ ภิกษุใหม่ด้วยอาสนะบ้าง
๑๔. ชนฺตา มเรปี เถเร ภิกขุ อนุปจฺฉิตฺวา กฏฺฐํ ปกฺกปิติ ทวารํ ปิณฑํ
ยังไม่ทันขอโอกาสภิกษุผู้เถระ ขนพื้นไปปิดประตูไป
๑๕. อุทกคฺคิเดปี เถเร ภิกขุ มฏฺฐยนฺโตปี โอตฺตริ
แม้ในที่ทำน้ำ เดินเสียดสีภิกษุผู้เถระลงไปบ้าง
๑๖. ปฺรโตปี โอตฺตริ ลังก่อนบ้าง
๑๗. มฏฺฐยนฺโตปี นฺหาหยติ เบียดอาบบ้าง
๑๘. ปฺรโตปี นฺหาหยติ อาบข้างหน้าบ้าง
๑๙. มฏฺฐยนฺโตปี อุตฺตรติ เบียดขึ้นบ้าง
๒๐. ปฺรโตปี อุตฺตรติ ขึ้นก่อนบ้าง
๒๑. อนุตรมรํ ปวิสฺสนฺโตปี เถเร ภิกขุ มฏฺฐยนฺโตปี คจฺฉติ
แม้เข้าไปสู่ระแวกบ้าน ก็เดินเบียดเสียดภิกษุผู้เถระไปบ้าง
๒๒. ปฺรโตปี คจฺฉติ เดินไปข้างหน้าบ้าง
๒๓. โวกุกมฺม เถรณํ ภิกขุํ ปฺรโต ปฺรโตปี คจฺฉติ
หลีกขึ้นหน้าพระเถระไปบ้าง
๒๔. โวรรกานิ กุพฺพหานิ จ ปฏิจฺจนฺนานิ จ ยตฺถ กุสฺสิดฺดิโย กุลฺลุมาริโย
นิสฺสํติ ตตฺถปี สหสา ปรีสฺสํติ กุมารสฺสํติ สิริํ ปรามสฺสํติ
ย่อมผลุนผลันเข้าไปหวังสอยที่ลัลล และเขาปิดไว้ ซึ่งเป็นที่นั่งของ
กุลสตรีกุลมารีนั่งกัน ลูบคลำศีรษะแม่ของเด็กชายบ้าง

อัย วุจติ อนาคตาโร

เท่าที่กล่าวมานี้ ท่านเรียกว่า มารยาทไม่ดีไม่สมควรทางกาย

ส่วนมารยาทที่ดีทางกาย ก็พึงทราบโดยนัยที่ตรงกันข้าม

[มารยาทที่ไม่ดีทางวาจา]

อิเธกัจโจ ภิกษุบางรูปในพระศาสนา

๑. สงฺฆคโคปิ อจิตฺตการโกโต แม้อยู่ในที่ชุมนุมสงฆ์ ก็ไม่ทำความยำเกรง
๒. เถเร ภิกษุ อนาคตาโร ธรรมิ ยังไม่ขอโอกาสพระภิกษุผู้เถระแก่กว่าตน
ภณติ กล่าวธรรมไปบ้าง
๓. ปญฺหํ วิสขเขติ แก่ปัญหาไปบ้าง
๔. ปาฏิโมกฺขํ อุตฺทิสฺสติ สวดปาฏิโมกข์ไปบ้าง
๕. จิตฺโกปิ ภณติ ยืนพูดไปบ้าง
๖. พาหาวิกุเปโกปิ ภณติ เอามือขวักไขว่พูดบ้าง
๗. อนตร มรํ ปริฏฺฐาเป อิตฺถิ วา ทุมาริ วา เอวมาห
แม้เข้าไปสู่ละแวกบ้าน กล่าวกะหึง หรือเด็กหึงอย่างนั้นว่า
อิตฺถนฺนาเม อิตฺถงฺโกเตเต ก็ อตฺถิ ขาคู ก็ อตฺถิ ภตฺต
แม้แม้ผู้ชื้ออย่างนั้น ผู้มีโคตรอย่างนั้น ข้าต้มยังมีอยู่หรือ ข้าสวยมียอยู่หรือ
อตฺถิ ขาพณียํ ของเคียวมีอยู่หรือ
ก็ ปิวิสสาม ก็ ขาทิสสาม ก็ ภณฺขิสสาม
วิปฺปสฺสเปติ พูดกล่าวไปว่า ฉันจักดื่มอะไร จักเคี้ยวอะไร จักฉันอะไร
ก็ วา เม หสฺสดาติ หรือว่า ท่านทั้งหลายจักให้อะไรแก่พวกอาตมา

อัย วุจติ อนาคตาโร

เท่าที่กล่าวมานี้ เรียกว่า มารยาทที่ไม่ดีทางวาจา

ส่วนมารยาทที่ดีทางวาจา ก็พึงทราบโดยตรงกันข้าม

ติวิโส ปน โคจโร

ส่วนโคจรมีอีก ๓ อย่าง คือ

๑. อุปปนิสสยโคจร
๒. อารักขโคจร
๓. อุปนิพันธโคจร

[อุปปนิสสยโคจร]

๑. ทสกาเวตตุคุณสมนนาโคโต กลยาณมิตฺโต ยํ นิสฺสาย
 กลยาณมิตฺตํประกอบด้วยคุณ คือกถาวัตถุ ๑๐ ซึ่งที่บุคคลอาศัยแล้ว
๑. อสฺสํสุตํ สฺสณฺณํ ย่อมได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยได้ฟัง
 ๒. สุตํ ปริโยทเพติ ทำสิ่งที่เคยได้ฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง
 ๓. กญฺํ วิตรติ ข้ามพ้นความสงสัยเสียได้
 ๔. ทิฏฺฐิ อุมฺํ กโรติ ทำความเห็นให้ตรง
 ๕. จิตฺตํ ปสาเทติ ทำจิตใจให้ผ่องใสได้
- ยสฺส วา อนฺนํสํภวโน หรือว่าบุคคลศึกษาตามกลยาณมิตฺตํได้แล้ว
๑. สทฺทหาย วทฺธมฺมิ ย่อมเจริญด้วยศรัทธา
 ๒. สึเลน วทฺธมฺมิ ย่อมเจริญด้วยศีล
 ๓. สุตฺตํ วทฺธมฺมิ ย่อมเจริญด้วยสุตะ
 ๔. จาเคน วทฺธมฺมิ ย่อมเจริญด้วยจาคะ
 ๕. ปญฺญาย วทฺธมฺมิ ย่อมเจริญด้วยปัญญา

[อารักขโคจร]

- อิธ ภิกฺขุ ภิกฺขุในพระธรรมวินัยนี้
๑. อนตรมรํ ปวิฏฺโธ วิถี ปฏฺธิปนฺโน โอบุติตฺตจกฺขุ ยุกมตฺตทสฺสาวี
 สํวฺโต คจฺฉติ
 เข้าไปสู่ละแวกบ้าน เดินไปตามถนนมีจักขุทอดลง มองดูชั่วแยกสํารวม
 เดินไป
 ๒. น ทตฺถิ โอลฺเลนฺโต ไม่แลดูพลข้าง
 ๓. น อสฺสํ โอลฺเลนฺโต ไม่มองดูพลม้า

๔. น รณ โอลิเกนโต	ไม่แลดูพลรถ
๕. น ปตฺติ โอลิเกนโต	ไม่มองดูพลลาบ
๖. น อิตฺถิ โอลิเกนโต	ไม่แลดูหญิง
๗. น ปุริส โอลิเกนโต	ไม่แลดูชาย
๘. น อุตฺถ โอลิเกนโต	ไม่มองดูข้างบน
๙. น รโธ โอลิเกนโต	ไม่ก้มดูข้างล่าง
๑๐. น ทิสาวทิสมฺปิ เปกฺขมาโน คจฺจติ	ไม่เหลียวลอมกแลงเดินไป

[อุปนิพนธโคจร]

จตุตถาโร สติปฏฺฐานา ยตฺถ จิตฺตํ อุปนิพนฺธติ
 สติปฏฺฐาน ๔ ซึ่งเป็นที่นำจิตเข้าไปผูกไว้ ยถาห มีพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

โก จ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน โคจโร

ดูกรภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่าเป็นโคจรของภิกษุ

สโก เปตฺติโก วิสโย ยทฺทํ จตุตถาโร สติปฏฺฐานา

ธรรมอันเป็นวิสัยของบิดาของตน คือ สติปฏฺฐาน ๔

อัย วุจฺจติ อุปนิพนฺธโคจโร

ที่กล่าวมาแล้ว เรียกว่า อุปนิพนธโคจร

อิตฺติ อมฺินาจ อจาเรน อมฺินา จ โคจเรน อูเปโต สมนฺนาคโต

ภิกษุเป็นผู้เข้าถึง เป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยอาจารย์นี้ด้วย ด้วยโคจรนี้ด้วย โดย

นัยที่กล่าวมาแล้ว

เตนาคี อาจารโคจรสมฺปนฺโน

แม้เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า อาจารย์โคจรสัมปັນโน

[แก้บทว่า อนุมตฺเตสฺ วชฺเชสฺ ภยทสฺสาวี]

อนุมตฺเตสฺ วชฺเชสฺ ภย ทสฺสาวีติ

ข้อว่ามีปกติเห็นว่าเป็นภัยในมาตรว่าโทษเล็กน้อย

อนุปปมาณสูตร อสณฺณิจฺจ อาปนฺนเสวียกฺขสฺสจิตฺตูปาทาทิเกหฺสฺส วรฺเขสุ
ภยทสฺสนสฺสโร ฯ

แก้ว่า มีปกติเห็นว่าเป็นภัยในโทษทั้งหลายมีประมาณเล็กน้อย อันต่างโดยโทษ
เป็นต้นว่าเสขยวัตรที่ไม่จงใจล่วง และอกุศลจิตตูปาท

สมายาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุติ

ชื่อว่า ย่อมสมายานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย

ยงฺกิลฺลิจิ สิกฺขาปเทสุ สิกฺขิตพฺพํ ตํ สพฺพํ สมฺมา อายาย สิกฺขติ

แก้ว่า ศीलอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ต้องศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ก็ถือเอาศีล
ทั้งปวงด้วยดีศึกษาอยู่

เสขยวัตร

วัตรที่ภิกษุจะต้องศึกษา เรียกว่าเสขยวัตร เสขยวัตรนั้น จัดเป็น ๔ หมวด

หมวดที่ ๑ เรียกว่า สารูป

หมวดที่ ๒ เรียกว่า โภชนปฏิสังยุต

หมวดที่ ๓ เรียกว่า เทศนาปฏิสังยุต

หมวดที่ ๔ เรียกว่า ปกิณณกะ

หมวดที่ ๑ เรียกว่าสารูป มี ๒๖ สิกขาบท

๑. ปริมณฺทลํ นิวาเสสุสามีติ สิกฺขา กรณียา

ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักนั่งให้เรียบร้อย

๒. ปริมณฺทลํ ปารุบีสสามีติ สิกฺขา กรณียา

ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักห่มให้เรียบร้อย

๓. สุปฺปิฉนฺโน อนฺตรมเร ตมิสสามีติ สิกฺขา กรณียา

ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักปิดกายด้วยดี ไปในบ้าน

๔. สุปฺปิฉนฺโน อนฺตรมเร นิสีทิสสามีติ สิกฺขา กรณียา

ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักปิดกายด้วยดี นั่งในบ้าน

๕. สุตฺวโต อนุตรมเร คมิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักระวังมือทำด้วยดี ไปในบ้าน
๖. สุตฺวโต อนุตรมเร นิสฺหิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักระวังมือทำด้วยดี นั่งในบ้าน
๗. โอกุบิตฺตจกฺขุ อนุตรมเร คมิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักมีตาทอดลง ไปในบ้าน
๘. โอกุบิตฺตจกฺขุ อนุตรมเร นิสฺหิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักมีตาทอดลง นั่งในบ้าน
๙. น อุกุบิตฺตกาย อนุตรมเร คมิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่เวกผ้า ไปในบ้าน
๑๐. น อุกุบิตฺตกาย อนุตรมเร นิสฺหิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่เวกผ้า นั่งในบ้าน
๑๑. น อุชฺชคฺคิกาย อนุตรมเร คมิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่หวัระะ ไปในบ้าน
๑๒. น อุชฺชคฺคิกาย อนุตรมเร นิสฺหิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่หวัระะ นั่งในบ้าน
๑๓. อปฺปสฺสทฺโท อนุตรมเร คมิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่พุดเสียงดัง ไปในบ้าน
๑๔. อปฺปสฺสทฺโท อนุตรมเร นิสฺหิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่พุดเสียงดัง นั่งในบ้าน
๑๕. น กายปฺปจาลกํ อนุตรมเร คมิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่โคลงกาย ไปในบ้าน
๑๖. น กายปฺปจาลกํ อนุตรมเร นิสฺหิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่โคลงกาย นั่งในบ้าน

๑๗. น พาทุปฺปจาลกํ อนฺตรมเร คมฺมสํสามิตี สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่ไกวแขน ไปในบ้าน
๑๘. น พาทุปฺปจาลกํ อนฺตรมเร นิสิตฺตสํสามิตี สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่ไกวแขน นั่งในบ้าน
๑๙. น สีสปฺปจาลกํ อนฺตรมเร คมฺมสํสามิตี สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่สั่นศีรษะ ไปในบ้าน
๒๐. น สีสปฺปจาลกํ อนฺตรมเร นิสิตฺตสํสามิตี สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่สั่นศีรษะ นั่งในบ้าน
๒๑. น บมฺภกโต อนฺตรมเร คมฺมสํสามิตี สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่เอามือค้ำกาย ไปในบ้าน
๒๒. น บมฺภกโต อนฺตรมเร นิสิตฺตสํสามิตี สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่เอามือค้ำกาย นั่งในบ้าน
๒๓. น โอคฺคฺฉฺชโต อนฺตรมเร คมฺมสํสามิตี สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่ผ้าคลุมศีรษะ ไปในบ้าน
๒๔. น โอคฺคฺฉฺชโต อนฺตรมเร นิสิตฺตสํสามิตี สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่ผ้าคลุมศีรษะ นั่งในบ้าน
๒๕. น อุกฺกฏิกาย อนฺตรมเร คมฺมสํสามิตี สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่เดินกระหือยังเท้า ไปในบ้าน
๒๖. น ปลฺลตฺตดิกาย อนฺตรมเร นิสิตฺตสํสามิตี สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่นั่งรัดเข้าในบ้าน

หมวดที่ ๒ เรียกว่าโกชนปฏิสังขต มี ๓๐ สิกขาบท

๑. สกฺกจฺจํ ปิณฺฑปาตํ ปฏิกฺขเทสํสามิตี สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักรับบิณฑบาตโดยเคารพ
๒. ปตฺตสณฺณํ ปิณฺฑปาตํ ปฏิกฺขเทสํสามิตี สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เมื่อรับบิณฑบาตเราจักแลดแต่ในบาตร

๓. สมสุปกิ บิณฺฑปาตํ ปฏิคุคฺคเสสํสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจกัรบแกงพอสสมควรแก่ข้าวสุก
๔. สมตติตฺติกิ บิณฺฑปาตํ ปฏิคุคฺคเสสํสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจกัรบบิณฑบาตแต่พอสเมอชอบปากบาตร
๕. สกุกจฺฉิ บิณฺฑปาตํ ภุณฺณิสํสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจกัฉนบิณฑบาตโดยเคารพ
๖. ปตฺตสณฺณิ บิณฺฑปาตํ ภุณฺณิสํสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เมื่อฉนบิณฑบาตเราจกัแลดูแต่ในบาตร
๗. สปานํ บิณฺฑปาตํ ภุณฺณิสํสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจกัไม่ขุดข้าวสุกให้แห้ง
๘. สมสุปกิ บิณฺฑปาตํ ภุณฺณิสํสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจกัฉนแกงพอสสมควรแก่ข้าวสุก
๙. น ญฺปิโต โอมหฺตฺตฺวา บิณฺฑปาตํ ภุณฺณิสํสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจกัไม่ขยุมข้าวสุกแต่ยดยกลงไป
๑๐. น สฺปิ วา พฺยณฺณํ วา โອทเนน ปฏิคุคฺคเสสํสามีติ ภินฺนโยกมฺยตํ
อุปาหาयाติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจกัไม่กลบแกงหรือกับข้าวด้วยข้าวสุก
เพราะอยากรจะได้มาก
๑๑. น สฺปิ วา โອทนํ วา อคฺคิลาโน อคฺคฺตโน อคฺคฺตาย วิญฺญาเปตฺตฺวา
ภุณฺณิสํสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราไม่เจ็บไข้ จกัไม่ขอแกง หรือข้าวสุก เพื่อ
ประโยชน์แก่คนมาฉน
๑๒. น อุขฺฌมานสณฺณิ ปเรสํ ปตฺตํ โอลฺลเกสํสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจกัไม่แลดูบาตรของผู้อื่นด้วยคิดจะยกโทษ

๑๓. นาคิมหนุตม์ กวฬั กริสสุสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่ทำคำข้าวให้ใหญ่นัก
๑๔. ปริมณฺทลํ อาโลปํ กริสสุสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักทำคำข้าวให้กลมกล่อม
๑๕. น อนาหญฺเฏ กวเพ มุขทวารํ วิวริสสุสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เมื่อคำข้าวยังไม่ถึงปาก เราจักไม่อำปากไว้ทำ
๑๖. น กุณฺธขนาโน สฬฬํ หตฺถํ มุขํ ปกฺขิณีสสุสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เมื่อฉันอยู่ เราจักไม่เอานิ้วมือสอดเข้าปาก
๑๗. น สกฺวเพณ มุขเณ พยาหริสสุสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เมื่อคำข้าวอยู่ในปาก เราจักไม่พูด
๑๘. น ปิณฺฑทุกฺเขปํ กุณฺธขีสสุสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่โยนคำข้าวเข้าปาก
๑๙. น กวฬาวจฺเจทกํ กุณฺธขีสสุสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราไม่ฉันกัดคำข้าว
๒๐. น อวคณฺทการกํ กุณฺธขีสสุสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่ฉันทำกระพุงแก้มให้ตู่ย
๒๑. น หตฺถนิหฺนุกํ กุณฺธขีสสุสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่ฉันพลงสะบัดมือพลง
๒๒. น สิตฺถาวการกํ กุณฺธขีสสุสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราไม่ฉันไปรยเมลดข้าวให้ตกลงในบาตร หรือในที่นั้น ๆ
๒๓. น บิฎฺธานิจฺจการกํ กุณฺธขีสสุสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราไม่ฉันแลบลิ้น
๒๔. น จปฺปการกํ กุณฺธขีสสุสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่ฉันดังจับ ๆ

๒๕. น สรรสุการกั ภุณฺขิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่ฉนดังซุต ๆ
๒๖. น หตฺตนฺนิลฺเลหกั ภุณฺขิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราไม่ฉนเลียมือ
๒๗. น ปตฺตนฺนิลฺเลหกั ภุณฺขิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่ฉนขอบาตร
๒๘. น โอยฺยฺจนฺนิลฺเลหกั ภุณฺขิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่ฉนเลียริมฝีปาก
๒๙. น สามิสฺเสน หตฺเตน ปานียดาถกั ปฏิกฺคฺเทศฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่เอามือเปื้อนจับภาชนะน้ำ
๓๐. น สลิตฺตถกั ปตฺตโธวณั อนุตรมเร จทฺเทศฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่เอาน้ำล้างบาตรมีเมล็ดข้าวเทในบ้าน

หมวดที่ ๓ เรียกว่าธัมมเทศนาปฏิสังยุต มี ๑๖ สิกขาบท

๑. น จตฺตปาณิสฺส อคฺคิลาณฺสฺส ธมฺมํ เทสิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่ มีร่วม
ในมือ
๒. น ทณฺฑปาณิสฺส อคฺคิลาณฺสฺส ธมฺมํ เทสิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่ มีไม้
พลองในมือ
๓. น สตฺตปาณิสฺส อคฺคิลาณฺสฺส ธมฺมํ เทสิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่ มีศัตร
าในมือ
๔. น อวฺวฐปาณิสฺส อคฺคิลาณฺสฺส ธมฺมํ เทสิสฺสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่ใช่ มีอวฺว
ฐในมือ

๕. น ปาทุการุฬสฺส อคิลานสฺส ธมฺมํ เทสํสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ สวม
เชียงเท้า

๖. น อุปาหนารุฬสฺส อคิลานสฺส ธมฺมํ เทสํสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ สวม
เชียงเท้า

๗. น ยานคตสฺส อคิลานสฺส ธมฺมํ เทสํสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ไปในยาน

๘. น สยอนคตสฺส อคิลานสฺส ธมฺมํ เทสํสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้อยู่บน
ที่นอน

๙. น ปภุคิยา นิสินฺนสฺส ธมฺมํ เทสํสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนนั่งรัดเข้า

๑๐. น เวฏฺฐิตสฺส อคิลานสฺส ธมฺมํ เทสํสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ พันศีรษะ

๑๑. น โอคฺคฺฐิตสฺส อคิลานสฺส ธมฺมํ เทสํสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ คลุมศีรษะ

๑๒. น จมายํ นิสิตฺวา อาสเน นิสินฺนสฺส อคิลานสฺส ธมฺมํ เทสํสามีติ
สิกฺขา กรณียา

ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เรานั่งอยู่บนแผ่นดิน จักไม่แสดงธรรมแก่คน
ไม่เป็นไข้ นั่งบนอาสนะ

๑๓. น นีเจ อาสเน นิสิตฺวา อจฺเจ อาสเน นิสินฺนสฺส อคิลานสฺส
ธมฺมํ เทสํสามีติ สิกฺขา กรณียา

ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เรานั่งบนอาสนต่ำ จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่
เป็นไข้ นั่งบนอาสนสูง

๑๔. น จิโต นิสินฺนสฺส อคิลานสฺส ธมฺมํ เทสํสามีติ สิกฺขา กรณียา
ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราขึ้นอยู่กับ จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นใช้
ผู้นั่งอยู่

๑๕. น ปจฺจนโต คจฺจนโต ปฺรโต คจฺจนตสฺส อคิลานสฺส ธมฺมํ เทสํ
สํสามีติ สิกฺขา กรณียา

ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราเดินไปข้างหลัง จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่
เป็นใช้ผู้เดินไปข้างหน้า

๑๖. น อุปฺปนฺนํ คจฺจนโต ปณฺณํ คจฺจนตสฺส อคิลานสฺส ธมฺมํ เทสํสามีติ
สิกฺขา กรณียา

ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราเดินไปนอกทาง จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่
เป็นใช้ผู้ไปในทาง

หมวดที่ ๔ เรียกว่าปกิณณกะ มี ๓ สิกขาบท

๑. น จิโต อคิลานํ อุจฺจาร์ วา ปสฺสาวํ วา กริสํสามีติ สิกฺขา
กรณียา

ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราไม่เป็นผู้ จักไม่ยืนถ่ายอุจจาระ ถ่ายปัสสาวะ

๒. น หริเต อคิลานํ อุจฺจาร์ วา ปสฺสาวํ วา เขฬฺวา กริสํสามีติ
สิกฺขา กรณียา

ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราไม่เป็นผู้ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ถ่ายปัสสาวะ
บนเขฬะ ลงในของเขียว

๓. น อุทฺเทกํ อคิลานํ อุจฺจาร์ วา ปสฺสาวํ วา เขฬฺวํ วา กริสํสามีติ
สิกฺขา กรณียา

ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราไม่เป็นผู้ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ บน
เขฬะ ลงในน้ำ

จบเสขิยวัตร แต่เพียงเท่านั้น

[อินทรีย์สังวรศีล]

ยัม ปณ วุตตะ โย จกขุนา รูปํ ทิสฺวา นิมิตฺตคฺคาหิ โหติ นานุนฺยณฺชนคฺคาหิ
 ยตฺวา อิกฺกธมฺเมณํ จกขุนทฺริยํ อสํวตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา
 อกฺุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยํ คฺคสฺสํ สํวราย ปฏฺิปปชฺชติ รกฺขติ จกขุนทฺริยํ

๑. จกขุนทฺริเย สํวรํ อปชฺชติ

ส่วนศีลใดที่ตรัสไว้ว่า ภิกษุนั้นเห็นรูปด้วยจักขุแล้ว เป็นผู้ไม่ถือเอานิมิต
 ไม่ถือเอาพญัญชนะ อภิชฌาโทมนัสทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายอันเป็นบาป
 เป็นอกุศล จะพึงไหลไปตามภิกษุผู้ไม่สำรวม จักขุนทฺริยอยู่เพราะเหตุไม่
 สำรวมจักขุนทฺริยอันโดยอัมปฏิบัตินี้เพื่อปิดกั้นเสียซึ่งจักขุนทฺริยนั้น รักษา
 จักขุนทฺริยถึงความสำรวมในจักขุนทฺริย

๒. โสเตน สทฺทํ สุตฺวา.....

เธอฟังเสียงด้วยโสตแล้ว.....

๓. มาณเณ คนฺธํ มายิตฺวา.....

เธอดมกลิ่นด้วยฌานแล้ว.....

๔. ชิวหาเย รสํ สายิตฺวา.....

เธอได้ลิ้มรสด้วยชีวหาแล้ว.....

๕. กาเยน โผฏฺฐพฺพํ คฺคสฺสํ.....

เธอถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกายแล้ว.....

๖. มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย น มิตฺตคฺคาหิ โหติ.....

เธอรู้ธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ไม่ถือเอานิมิต ไม่ถือเอาอนพญัญชนะ.....

มณินทฺริเย สํวรํ อปชฺชติ

คือความสำรวมในมณินทฺริย ดังนี้

อิทํ อินฺทฺริยสํกํ นาม ฯ

ศีลนี้ ชื่อว่า อินทรีย์สังวรศีล ฯ

[แก้วทในอินทรีสังวรศีล]

โสติ โส ปาฏิโมกข์สังวรศีเล จิโต ภิกขุ

บทว่า โส ได้แก่ภิกษุนั้น คือ ผู้ตั้งอยู่ในปาฏิโมกข์สังวรศีลนั้น ฯ

จกขุณา รูปํ ทิสฺวาติ การณวเสน จกขุติ สทฺธโวหาเรน รูปทสฺสนสมตฺตฺเถน
จกขุวิญญาณเณน รูปํ ทิสฺวา

คำว่า จกขุณา รูปํ ทิสฺวา แก้วว่า เห็นรูปด้วยจักขุวิญญาณอันสามารถในการ
เห็นรูป ซึ่งได้ไวยากรว่า “จักขุ” ด้วยอำนาจแห่งความเป็นเหตุ ฯ

ไปราณาหุ ปน จกขุ รูปํ น ปสฺสตี อจิตฺตกตฺตา จิตฺตมฺปปี น ปสฺสตี
อจกขุคตฺตา ทฺวารมฺมณสงฺฆมฺนฺเณ ปน จกขุปฺปาสทาวคฺคฺเถน จิตฺเตน ปสฺสตี

สมจริงตามที่พระโบราณาจารย์ทั้งหลาย กล่าวรับรองไว้ว่า จักขุ คือ จักขุ
ประสาท ย่อมเห็นรูปารมณไม่ได้ เพราะจักขุประสาทไม่ใช่ตัวจิต แม้จิตก็ไม่เห็นรูป
เพราะจิตไม่ใช่จักขุประสาท แต่เมื่อทวาร ๖ กับอารมณ ๖ กระทบกันเข้าแล้ว บุคคล
จึงเห็นรูปารมณด้วย จิต มีจักขุประสาทเป็นที่ตั้ง

อิทฺธี ปเนสา ธนฺนา วิชฺฌเตตี อาทิสฺวีสสฺมการกฺกา นาม โหติ ฯ

ก็คำพูดเช่นนี้ ชื่อว่า สสฺมการกฺกา เหมือนกถาในคำว่า ยิ่งด้วยธนู

ตสฺมา จกขุวิญญาณเณน รูปํ ทิสฺวาติ อยเมตฺตฺถ อตฺโหติ

เพราะฉะนั้น ความที่ว่า เห็นรูปด้วยจักขุวิญญาณอันนี้แหละ เป็นความหมาย
ในคำว่าเห็นรูปด้วยจักขุนั้น ฯ

นิมิตฺตคฺคาหีติ อิตฺถิปฺริสนิมิตฺตํ วา สุกฺกนิมิตฺตาทิกํ วา กิเลสวตฺตฺถุญฺจํ นิมิตฺตํ
น คณฺหาติ ทิฏฺฐมตฺเตยฺว สณฺฐาติ ฯ

บทว่า น นิมิตฺตคฺคาหี แก้วว่า ย่อมไม่ถือนิมิตว่าเป็นหญิง หรือเป็นชาย หรือ
นิमित อันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสมีสุกฺกนิमितเป็นต้น ยังอยู่ในอาการสักว่าเห็นเท่านั้น

นानุพฺพยุชนคฺคาหีติ บทว่า นานุพฺพยุชนคฺคาหี แก้วว่า กิเลสอัน
พฺพยุชนโต ปากฏภาวกรรมโต อนุพฺพยุชนนฺติ ลทฺธโวหารํ ทตฺต ปาทสฺสสฺสตี
กิตฺตลปฺปิตฺวโลกิตาภิเกทํ อาการํ น คณฺหาติ นํ ตตฺต ญฺจํ ตเทว คณฺหาติ ฯ

บทว่า นานุพยุญชนคฺคาหิ แก้วว่า ย่อมไม่ถือเอาอาการอันต่างโดย มือ เท้า ศีรษะ และการหัวเราะ การพูด การฉอเลาะ การแลเหลียว เป็นต้น ซึ่งได้ไฉนว่า อนุพยุญชนะ เพราะเป็นอนุพยุญชนะ คือเป็นเครื่องทำความปรากฏแห่งกิเลสทั้งหลาย สิ่งใดเด่นอยู่ในสรีระนั้น ก็คือเอาสิ่งนั้นเป็นอารมณ์

ยตฺวาธกรณเมนนฺติ อาทิมฺหิ

ในบทว่า ยตฺวาธกรณเมเน เป็นต้น ฟังทราบอธิบายว่า

ก็การฉา ยสฺส จกฺขุบุทฺธิยาสํวรสฺส เหตุ เอนํ ปุคฺคลํ สติคฺวาณฺเณ จกฺขุบุทฺธิยา สํวรํ อปฺปทิตฺตํ จกฺขุบุทฺธาโร หุตฺวา วิหรนฺตํ เอเต อภิขฺยาตโย ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยํ อนุพยุญเชยฺยํ ฯ

ธรรมทั้งหลายมีอภิขยาเป็นต้นเหล่านั้น ฟังไหลไปตาม คือฟังติดตาม บุคคลนั้นผู้ไม่สำรวมจักขุขันธ์ คือเป็นผู้มีจักขุทวารอันมิได้ปิด ด้วยบานประตูคือสติอยู่ เพราะเหตุใด คือเพราะเหตุแห่งการไม่สำรวมจักขุขันธ์อันใด

ชื่อว่า ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชติ แก้วว่า ตสฺส จกฺขุบุทฺธิยสฺส สติคฺวาณฺเณ ปิณฑนตฺตาย ปฏิปชฺชติ ฯ

ย่อมปฏิบัติเพื่อบังคับจักขุขันธ์นั้น ด้วยบานประตูคือสติ ฯ

ปฏิบัติชนฺโตเชว จ รกฺขติ จกฺขุบุทฺธิยา จกฺขุบุทฺธิเย สํวรํ อปฺปชฺชติติ วุจฺจติ ฯ

ก็ภิกษุผู้ปฏิบัติอยู่อย่างนั้นนั่นแล ท่านกล่าว ย่อมรักษาจักขุขันธ์บ้าง ย่อมถึงความสำรวมในจักขุขันธ์บ้าง

ตตฺถ ในคำว่า จกฺขุบุทฺธิเย สํวรํ อปฺปชฺชติ นั้น ฟังทราบอธิบายว่า

[จักขุทวารวดี]

กิญฺจาปิ จกฺขุบุทฺธิเย สํวรํ วา สํวรํ วา นตฺติ

ความสำรวมหรือไม่สำรวมก็ตามในจักขุขันธ์หาไม่

น หิ จกฺขุบุปฺปาสาทํ นิสฺสาเย สติ วา มุญฺหิสฺสจฺจํ วา อปฺปชฺชติ

เพราะสติก็ดี ความหลงลืมสติก็ดี มิได้อาศัยจักขุประสาทเกิดขึ้น

อธิง ยทา รูปารมณํ จกฺขสฺส อาปาดํ อาคจฺฉติ

อนึ่ง ในเวลาที่รูปารมณ มาสู่คลองจักษุ

ตทา ภวฺจเค ทฺวิกฺขตฺตํ อฺปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺเธ

เมื่อภวฺจจิตเกิดดับไป ๒ ขณะ แล้ว กิริยามโนธาตุ

อวชฺชนกิจฺจํ สาธยมานา อฺปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺธติ

กิริยามโนธาตุ ให้สำเร็จอวชชนกิจเกิดขึ้นแล้วดับไป

ตโต จกฺขวิญฺญาณํ ทสฺสนกิจฺจํ

ถัดจากนั้นไป จกฺขวิญฺญาณจิต ให้สำเร็จทสสนกิจเกิดขึ้นแล้วดับไป

ตโต วิปากมโนธาตุ สมฺปฏฺิจฺจนนกิจฺจํ

ถัดจากนั้นไป วิปากมโนธาตุ ให้สำเร็จ

สมฺปฏฺิจฺจนกิจ เกิดขึ้นแล้วดับไป

ตโต วิปากาเหตุก มโนวิญฺญาณธาตุ สนฺตึรณกิจฺจํ

ถัดจากนั้นไป มโนวิญฺญาณธาตุฝ่ายอเหตุกวิปาก ให้สำเร็จสนฺตึรณกิจ เกิดขึ้น

แล้วดับไป

ตโต กิริยาเหตุก มโนวิญฺญาณธาตุ โวฏฺฐพฺพนกิจฺจํ สาธยมานา

อฺปฺปชฺชิตฺวา

ถัดจากนั้น มโนวิญฺญาณธาตุฝ่ายอเหตุกกิริยา ให้สำเร็จโวฏฺฐพฺพนกิจ เกิดขึ้น

แล้วดับไป

ตทนนฺตรํ ชวนํ ชวติ

ในลำดับนั้น ชวนจิต (๗ ขณะ) ย่อมเป็นไป

ตตฺราปํ เนา ภวฺจคสมฺเย น อวชฺชนาหิํ อณฺเฏคฺคสมฺเย สํวโร วา

อสํวโร วา อตฺถิ

ความสำรวมก็ตาม ไม่สำรวมก็ตาม ในสมัยทั้งหลายนั้น คือในภวฺจสมัยก็ไม่มี บรรดาสมัยแห่งวิธิจิต มีอวชชนจิตเป็นต้น สมัยใดสมัยหนึ่งก็ไม่มีเลย กิจฺจฺวาปี แม้ก็จริง

ชวนกบฏ ปณ

ถึงอย่างนั้น ในขณะที่แห่งชวนจิต

สเจ ทุสสีลย์ วา มุฏฐสจฺจํ วา อญฺญาณํ วา อกฺขบฺบติ วา โกสฺสพฺพํ
วา อุปฺปชฺชติ

ถ้าความทูลก็ดี ความหลงลืมสติก็ดี ความไม่รู้ก็ดี ความไม่อดทนก็ดี ความ
เกียจคร้านก็ดีเกิดขึ้นไซ้

อสํวโร โหติ ความไม่สำรวมก็มีขึ้น

เอวํ โหณฺโต ปณ โส จกฺขฺนํทฺริเย อสํวโรติ วุจฺจติ

ก็ความไม่สำรวมที่มีขึ้นอย่างนั้น พระพุทธองค์ตรัสเรียกว่า ความไม่สำรวมใน
จักขุทริย

กสฺมา เพราะเหตุไร ?

ยสฺมา ตสฺมี สติ ทฺวารมฺปิ อคฺคฺตํ โหติ ภวฺจฺคมฺปิ อวชฺชนาทึนํปิ
วิถิจิตฺตานิ ฯ

เพราะเหตุว่า เมื่อความไม่สำรavnั้น มีอยู่ แม้ทวารก็เป็นอันไม่ได้คุ้มครอง
แม้ภวังคจิต แม้วิถิจิตมีอาวชชนเป็นต้น ก็เป็นอันไม่ได้คุ้มครองตามกันไปด้วย

[เปรียบเหมือนประตูพระนคร ๔ ด้าน]

ยดา ก็ เปรียบเหมือนอะไร

ยดา นฺคร จตุสฺส ทฺวารสฺส อสํวเตสฺส

เปรียบเหมือน เมื่อประตูพระนครทั้ง ๔ ด้าน อันบุคคลไม่ปิดไว้แล้ว

กิญฺจาปี อนฺโตมรทฺวารโศภุสฺส กพฺภาทโย สํสํวตา โหณฺติ

ถึงภายในเรือน ชุมประตูและห้องเป็นต้น อันบุคคลปิดดีแล้วแม้ก็จริง

ตดาปี อนฺโตนฺคร สพฺพํ ภณฺทํ อรกฺขิตํ อโคปีตเมว โหติ

ถึงอย่างสิ่งของทั้งหมดในพระภายในพระนคร ก็ชื่อเป็นอันว่าไม่ได้รับการ ไม่
ได้คุ้มครองแน่นอน

นครทวารเณ หิ โจรา ปริสิตฺวา ยถิจฺจนฺติ ตํ กรณฺยํ
 เพราะว่า พวกโจรเข้าไปทางประตูพระนครแล้ว พึ่งทำสิ่งที่ตนต้องได้ทุกรูปแบบ

ฉันใด

เอวเมว ชวเน หุสฺสึลฺยาทีสุ อูปฺปนฺเนสุ ตสฺมี อสฺวิเร สติ

เมื่อความเสียหายมีความทุกข์เป็นต้นเกิดขึ้นในชวนจิต ก็เทียบได้ฉันนั้นเหมือนกัน ครั้นเมื่อความไม่สำรวมนั้นมีอยู่

ทวารมฺปิ อคฺคตํ โหติ ภวํคมฺปิ อวชฺชนาทีนํปิ วิถิจิตฺตานิ

แม้ทวารก็ชื่อว่าเป็นอันไม่ได้คุ้มครอง แม้ภวังคจิต แม้วิถิจิต มีอวิชฺชนจิตเป็นต้น ก็ชื่อว่าเป็นอันไม่ได้รับการ ไม่คุ้มครองไปตามกัน

ตสฺมี ปน สึลาทีสุ อูปฺปนฺเนสุ

แต่เมื่อสึลสักรเป็นต้น เกิดขึ้นในชวนจิตนั้นแล้ว

ทวารมฺปิ คฺคตํ โหติ ภวํคมฺปิ อวชฺชนาทีนํปิ วิถิจิตฺตานิ

แม้ทวารก็เป็นอันคุ้มครองแล้ว แม้ภวังคจิต แม้วิถิจิต มีอวิชฺชนจิตเป็นต้น ก็เป็นอันได้คุ้มครองแล้ว

ยดา ก็ เปรียบเหมือนอะไร

ยดา นครทวารเสสุ สฺสํวเตสุ

เปรียบเหมือนเมื่อประตูพระนคร อันบุคคลระวังดีแล้ว

กิญฺจาปี อนฺโตมรธาโย อสฺสึตา โหนฺติ

แม้ถึงภายในเรือนเป็นต้น ถึงเข้าไม่ระวังก็ไม่เป็นไร

ตถาปี อนฺโตเนคเร สหํ ภาณํ สุรภฺยํ สฺสโคปีตเมว โหติ

ถึงอย่างนั้น สิ่งของทั้งหมดภายในภายในพระนคร ก็ชื่อว่าอันบุคคลรักษา คุ้มครองดีแล้วแท้

นครทวารเสสุ หิ ปิณฑิตํ โจรานํ ปเวโส นตฺติ

เพราะว่า เมื่อปิดประตูทั้ง ๔ ด้าน ในพระนครอันบุคคลปิดดีแล้ว พวกโจรหมดโอกาสที่เข้าไปได้ ข้อนั้นฉันใด

เอวเมว ชวเน สีลาทีสุ อุปฺปนฺเนสุ
 เมื่อสีลสังวรเป็นต้น เกิดขึ้นในชวนจิตกัณฺณนั้นเหมือนกัน
 ทวารมปี คุตฺตํ โหติ ภวํคมปี อวชฺชนาทินปี วิกัจจิตานิ
 ทวารกดี ภวํคจิตกดี วิถิจิต มีอวชฺชนจิตเป็นต้นกดี ก็ชื่อว่า เป็นอันว่าได้
 คຸມครองไว้ได้เรียบร้อยแล้ว

ตสฺมา ชวนกฺขณ อุปฺปชฺชมาโนปี สํวโร
 เพราะฉะนั้น ความสำรวมแม้เกิดขึ้นในขณะแห่งชวนะ
 จกฺขณทฺริเย สํวโรติ วุตฺโต
 พระพุทธองค์ตรัสว่า ความสำรวมในจักขุทริย ๖
 โสเตน สทฺทํ สุตฺวาติ อาทิสฺสปี เอเสว นโย ๖
 นัยแม้ในข้อที่ว่า ฟังเสียงด้วยหู เป็นต้น ก็มีนัยเหมือน จกฺขณา รูปํ ทิสฺวา
 ที่กล่าวมาแล้ว

เอวมิทํ สงฺเขปโต ฐาปาทิสฺสํ กิเลसानุทฺตํ นิमितฺตาทิคฺคาท ปรีวชฺชนลกฺขณํ
 อินฺทฺริยสังวรศีลนฺติ เวทิตพฺพํ ๖

ศีลที่ได้บรรยายมานี้ บัณฑิตพึงทราบโดยสังเขปว่า “อินฺทฺริยสังวรศีล” อันมี
 ความเว้นจากการถือเอานิมิตที่กิเลสติดตามเป็นอาทิ ในรูปารมณเป็นต้นเป็นลักษณะ

จบ อินฺทฺริยสังวรศีล

[อาชีว ปาริสฺสวธิศีล]

ยา ปน อาชีวเหตุ อาชีวการณา ปณฺณตฺตนาํ จณฺณํ ลิกฺขปฺพานํ วิติกฺกมฺมสฺส
 กุหนา ลปนา เนมิคฺคิกตา นิปฺเปสสิกา ลาเภน ลาภํ นิหิสีสฺสชาติ เอวมาทึนญฺจ
 ปาปธมฺมานํ วเสน ปวตฺตา มิจฺฉาชีวํ วิรติ

ส่วนการงดเว้นจากมิจฉาชีพ อันเป็นไปด้วยอำนาจแห่งการละเมิดสิกขาบท ๖
 ที่ทรงบัญญัติเพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็นตัวการณและด้วยอำนาจแห่งปาปธรรม
 ทั้งหลาย มีอย่างนั้นคือ

๑. กุหนา การล่อลวง
 ๒. ลปนา การบื้อยอ
 ๓. เนมิตุติกตา การทำใบ้
 ๔. นิปเปสิกตา การบีบบังคับ
 ๕. ลาเภณ ลาภิ นินิคัสสนา การแสวงหาลาภ ด้วยลาภ ดังนี้ เป็นต้น
- อิหํ อาชีวปาริสุทธิศีล
ศีลดังที่ได้กล่าวมานี้ ชื่อ อาชีวปาริสุทธิศีล

[แก้วต่าง ๆ ในอาชีวปาริสุทธิศีล]

บทว่า อาชีวเหตุ อาชีวการณา ฌตฺตานํ จนฺนํ สิกฺขาปทานํ แก้ว
เอวํ ปณฺณตฺตานิ จ สิกฺขาทานิ

สิกขาบท ๖ ที่ทรงบัญญัติไว้อย่างนี้ คือ

๑. อาชีวเหตุ อาชีวการณา ปาเปจฺโฆ อิจฺฉาปกโต อสนฺตํ อญฺตํ
อตุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ อุลลปฺติ อาปตฺติ ปารายิกสฺส
เพราะอาชีวเป็นตัวเหตุ เพราะอาชีวะเป็นตัวการณ ภิกษุมีความปรารถนา
ลามก อันความอยากครอบงำแล้ว พุทฺธอวตตฺตริมนุสฺสธมฺมํอันไม่มี ไม่
เป็นในตน ต้องอาบัติปาราชิก
๒. อาชีวเหตุ อาชีวการณา สณฺจริตฺตํ สมากฺขยฺยติ อาปตฺติ สงฺฆาติเสสสฺส
เพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็นตัวการณ ภิกษุถึงความเป็นผู้ชักส่อ
ต้องอาบัติสังฆาติเสส
๓. อาชีวเหตุ อาชีวการณา โย เต วิหาเร วสฺติ โส ภิกฺขุ อรหาติ
ภณฺติ ปฏฺิขานนุสฺส อาปตฺติ อุลลจฺจยสฺส
เพราะอาชีวเป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็นตัวการณ ภิกษุพูดว่า ภิกษุใด อยู่
ในวิหารของท่าน ภิกษุนั้น เป็นพระอรหันต์ดังนี้ เมื่อเราปฎิญาณอยู่ต้อง
อาบัติกุลลัจจัย

๔. อาชีวะเหตุ อาชีวะการณา ภิกขุ ปณิตโกชนานิ อคิลานิ อตฺตโน
 อตฺตถาย วิญญาเปตฺวา ภูณฺชติ อาปตฺติ ปาจิตฺตียสฺส
 เพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็นตัวการณ ภิกขุไม่เป็นไข้ ขอโกชนะ
 อันประณิตเพื่อประโยชน์แก่ตนมาฉนี้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๕. อาชีวะเหตุ อาชีวะการณา ภิกขุณี ปณิตโกชนานิ อคิลานา อตฺตโน
 อตฺตถาย วิญญาเปตฺวา ภูณฺชติ อาปตฺติ ปาฏีเทศนียสฺส
 เพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็นตัวการณ ภิกขุณี ไม่เป็นไข้ ขอ
 โกชนอันประณิตเพื่อประโยชน์แก่ตนมาฉนี้ ต้องอาบัติปาฏิเทศนาบัติ

๖. อาชีวะเหตุ อาชีวะการณา สุปิ วา โอนํ วา อตฺตโน อตฺตถาย
 วิญญาเปตฺวา ภูณฺชติ อาปตฺติ ทุกกฏสฺสชาติ เอว ปณฺณตฺตานิ จ
 ลีกฺขาปทานิ

เพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็นตัวการณ ภิกขุไม่เป็นไข้ ขอแกง
 หรือข้าวสุก เพื่อประโยชน์แก่ตนมาฉนี้ ต้องอาบัติทุกกฏ ดังนั้น เหล่านี้
 ไດ

[๑. กุหนา ล่อลง]

กุหนาคี อาทิสฺ อหิ ปาลิ

ในคำทั้งหลาย มีคำว่า กุหนา เป็นต้น มีบาลีดังต่อไปนี้

ตฺตถ กตฺมา กุหนา

บรรดาภิรียาเหล่านั้นล่อลง เป็นไฉน ?

ลาภสกุการสิ โลกสนฺนิสฺสิตสฺส ปาปิจฺจสฺส อิจฺฉาปกตสฺส ยา ปจฺจยปฺปวิเสวน
 สงฺขาเตน วา สามนฺตชปฺปีเตน วา อิริยาปตฺส อฏฺฐปนา ธปนา สณฺฐปนา
 ภากุฏฺฐกา ภากุฏฺฐิ กุหนา กุหายนา กุหิตตฺตํ อหิ วุจฺจติ กุหนา

การแสวงทำหน้าสยิว แสวงทำหน้าเบ้ ล่อลงเขาทั้งงวงว ด้วยวิธีลวง
 กล่าวคือ แสวงปฏิเสธบัจจยักดี ด้วยการเลียบเคียงก็ดี การแสวงวางท่า ดังท่า แต่งท่า
 อิริยาบถให้งดงามก็ดี ของภิกษุผู้เห็นแก่ลาภ สักการะ และความสรรเสริญ มีความ
 ปลารณาหลวม ถูกความอยากครอบงำแล้ว นี้เรียกว่า “กุหนา” ล่อลง

นโมภิกขุ นโมภิกขุ นโมภิกขุ [๒ ลปนาบ้อยอ]

ตตถ กตฺมา ลปนา

บรรดาภิรยาเหล่านั้นบ้อยอเป็นไฉน ?

ลาภสกุการสิโลกสนฺนุสฺสิตสฺส ปาบีจฺจสฺส อิจฺฉาปกตสฺส ยา ปเรสํ อาลปนา
ลปนา สลลปนา อุลลปนา สมุสฺสปนา อุนฺนหนา สมฺนฺนหนา อุกฺกาปนา สมฺกฺกาปนา
อนุปฺปิยภาณิตา จาฏกมฺยตา มุคฺคสุปฺตา ปาริกฺกมฺยตา อํ วัจฺจติ ลปนา

การพูดทักเขาก่อน พูดโอ้ พูดเอาใจเขา พูดยกยอเขา พูดผูกพันเขา พูด
คาดคั้นเขา พูดประจบเขา พูดลดตัว พูดเล่นปนจริง เป็นแกงคั่ว พูดประจ้อประแจ
เป็นพี่เลี้ยงเด็ก อันใด ของภิกษุผู้เห็นแก่การ สักการะ และความสรรเสริญ มีความ
ปรารถนาลามก ถูกความอยากครอบงำแล้ว นี้เรียกว่า “ลปนา” บ้อยอ

[๓ เนมิตุคิกตา ทำไว้]

ตตถ กมฺมา เนมิตุคิกตา

บรรดาภิรยาเหล่านั้นความเป็นผู้ทำไว้ เป็นไฉน ?

ลาภสกุการสิโลกสนฺนุสฺสิตสฺส ปาบีจฺจสฺส อิจฺฉาปกตสฺส ยํ ปเรสํ นิमितฺตํ
นิमितฺตมฺหํ โสภาโส โสภาสกมฺหํ สามนตฺทปฺปา ปริกฺกา อํ วัจฺจติ เนมิตุคิกตา

การทำบู้ไว้ บอกไว้ พูดเคาะ พูดแคะไค้ พูดเลียบเคียง พูดหวานล้อม
แกงนเหล่าอื่นอันใด ของภิกษุผู้เห็นแก่ลาภ สักการะ และความสรรเสริญ มีความปรารถนา
ลามก ถูกความอยากครอบงำแล้ว นี้เรียกว่า “เนมิตุคิกตา” ความเป็นผู้ทำไว้

[๔ นิปฺเปสิกตา บีบบังคับ]

ตตถ กตฺมา นิปฺเปสิกตา

บรรดาภิรยาเหล่านั้น การบีบบังคับเป็นไฉน ?

ลาภสกุการสิโลกสนฺนุสฺสิตสฺส ปาบีจฺจสฺส อิจฺฉาปกตสฺส ยา ปเรสํ อุกฺโกสนา
วมฺภนา ครหนา อุกฺกฺเขปนา สมฺกฺกฺเขปนา ขิปปนา สงฺขิปปนา ปาปนา สมฺปาปนา
อวณฺณหาริกา ปรีญฺฐิมฺสิกตา อํ วัจฺจติ นิปฺเปสิกตา

การดำเขา การพุดข่มเขา การพุดติเขา พุดขั้บเขา พุดไล่เขา พุดเย้ยเขา
พุดหยันเขา พุดเหยียดเขา พุดหยามเขา พุดโพนทนาเขา พุดขู่เข็ญเขา แห่งภิกษุผู้เห็น
แก่ลาภ สักการะ และความสรรเสริญ มีความปรารถนาลามก ถูกความอยากครอบงำแล้ว
นี้เรียกว่า “นิปเปสิกตา” บิบบังคับ

[๕ ลาเภณ ลาภํ นิพคีสันตา]

ตตถ กตฺมา ลาเภณ ลาภํ นิพคีสันตา

บรรดาภิรียาเหล่านั้น การหาลาภด้วยลาภ เป็นไฉน ?

ลาภสกุการสสิโลกสนฺนิสฺสิตโต ปาเปจฺโจ อิจฺฉาปกโต อิตฺโต ลหุํ อามิสํ
อมฺตฺตร ทฺรติ อมฺตฺตร วา ลหุํ อามิสํ อิทาหฺรติ

ภิกษุผู้เห็นแก่ลาภ สักการะ และความสรรเสริญ มีความปรารถนาลามก ถูก
ความอยากครอบงำ ย่อมนำอามิสที่ตนได้แล้วจากเรือนนี้ ไปที่เรือนโน้น หรือนำเอาอามิส
ที่ตนได้แล้วที่เรือนโน้น มาในเรือนนี้

ยา เอวรฺฐปา อามิสฺเสน อามิสฺสสฺส เอภฺภิจิ คเวภฺภิจิ ปริเยภฺภิจิ

การไฝหา เสาะหา แสวงหาอามิสด้วยอามิส เห็นปานนี้

อํยํ วุจฺจติ ลาเภณ ลาภํ นิพคีสันตา ฯ

จบอาขีวปาริสุทธิศีลโดยสังเขป

[บัจจยสันนิสสิตศีล]

[ตั้งขณิกปัจจุเวกขณ]

ปฏิสงฺขา โยนิโต จีวรํ ปฏิสเววามิ

เราพิจารณาโดยแยบคายแล้ว จึงใช้สอยจีวร

ยาวเทว สีสฺสสฺส ปฏิมายาย

เพียงเพื่อป้องกันความหนาว

อญฺหสฺส ปฏิมายาย

เพื่อป้องกันความร้อน

ทิส, มกส, อาตป, สิริสปสมพสุสาน ปฏิมาย

เพื่อบอกกันสัมผัสแห่ง

ทิส เหลือบ

มกส ยุง

วาทะ ลม

อาตปะ แดด

สิริสปะ และสัตว์เลื้อยคลาน

ยาวเทว หิริโกป็นปฏิจุจาทนตุณ

เพียงเพื่อจะปกปิดเสียซึ่งความละอาย

๒. ปฏิสจฺหา โยนิโส ปิณฺทปาตํ ปฏิเสวามิ

เราพิจารณาโดยแยบคายแล้ว จึงฉนินฺทิตฺวา

เนว หวาย มิใช่เพื่อจะเล่น

น มหาย มิใช่เพื่อจะมัวเมา

น มนุญฺหานาย มิใช่เพื่อจะประดับ

น วิภูสฺสนาย มิใช่เพื่อจะตกแต่ง

ยาวเทว อิมสฺส กาสสฺส จิตฺติยา

เพียงเพื่อกายนี้ จะดำรงอยู่ได้

ชาปนาย เพื่อยังอัตตภาพให้เป็นไป

วิทิสฺสปฺรติยา เพื่อบรรเทาเสียซึ่งความเบียดเบียน

พฺรหฺมจฺริยานุคฺคหยา เพื่อบรรเทาซึ่งพหฺมจรรย

อิตฺติ ปฺราณญฺจ เวทนี ปฏฺธิขามิ

จะกำจัดเวทนาเก่าให้หายไป

นวญฺจ เวทนี อฺปฺปาเสสุสํมิ

จะไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น

ชาตฺรา จ เม ภฺวิสสฺติ อนนฺตํ จ ฆาสฺสํ วิหารํ จาติ

ความเป็นไป ความไม่มีโทษ และการอยู่สบาย จักมีแก่เรา ด้วยอาการอย่างนี้แล

๓. ปฏิสงฺขา โยนิโส เสนาสนํ ปฏิเสวามิ

เราพิจารณาโดยแยบคายแล้ว จึงใช้สอยเสนาสนะ

ยาวเทว สีตสฺส ปฏิมาตาย

เพื่อยงเพื่อบ้องกันความหนาว

อุณฺหสฺส ปฏิมาตาย

เพื่อบ้องกันความร้อน

ทํสมกสฺวาตาคปสีรํสปลสฺสานํ

เพื่อบ้องกันสัมผัสแห่ง เหลือบ, ยุง, ลม, แดด และสัตว์เลื้อยคลาน

ยาวเทว อุตฺตปฺริสฺสยวิโนทน์ ปฏิสฺสฺลนารามคฺคํ

เพื่อยงเพื่อบ้นเทาอันตรายที่เกิดจากฤดู เพื่ความยินดีในการหลีกเว้น

๔. ปฏิสงฺขา โยนิโส คิลานปจฺจยภสฺสชฺชปฏิกฺขารํ ปฏิเสวามิ

เราพิจารณาโดยแยบคายแล้ว จึงใช้สอยคิลานปจฺจยภสฺสชฺชปฏิกฺขาร

ยาเทว อปฺปนฺนํ เวชฺยาพาธิกานํ เวหนานํ ปฏิมาตาย

เพื่อยงเพื่อบ้องกันเวทนา ที่เกิดจากอาพาธต่าง ๆ ชนิดที่บังเกิดขึ้นแล้ว

อพฺยาปฺยฺญมฺปรมาตฺยาติ

เพื่อบ้องกันผู้ไม่มีความเบียดเบียนเป็นอย่างยิ่งแล ฯ

เอวเมตสฺมิ จตฺตพฺพิเช สีเล สทฺธาย ปาฏิโมกฺขสํวโร สมฺปาเทตฺตพฺโพ ฯ

พึงทราบสาธนะ คือเหตุสำเร็จ ในศีล ๔ อย่างนี้ ดังนี้ ปาฏิโมกฺขสํวร ภิกษุ
พึงให้พร้อมด้วยศรัทธา

สทฺธาสาธโน หิ โส สวากวีสยาตีตฺตฺตา สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺติยา

เพราะว่า ปาฏิโมกฺขสํวรศีลนั้นเป็นสัทธาสาธนะ คือมีศรัทธาให้สำเร็จ เหตุที่
การบัญญัติสิกขาบทเป็นการล่วงวิสัยของพระสาวก

ตสฺมา ยถาปญฺญตฺตํ สิกฺขาปทํ อนวเสสํ สทฺธาย สมฺทายิตฺตฺวา ชีวเตปํ
อเปกฺขํ อภิโรนฺเตน สาธุกํ สมฺปาเทตฺตพฺพํ

เพราะฉะนั้น ปาฏิโมกขสังวรศีลนั้น ภิกษุสมาทานสิกขาบท ตามที่ทรงบัญญัติไว้ให้สิ้นเชิงด้วยศรัทธาแล้ว ไม่ทำความอวลยแม้ในชีวิต จะพึงทำให้ถึงพร้อมได้เป็นอย่างดี ๗

ยถา จ ปาฏิโมกขสังวร สหุทาย เอว สติยา อินทริยสังวร สมุปาเทตพโพ ๗
เหมือนอย่างว่า ปาฏิโมกขสังวร ภิกษุพึงได้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาจนใจ อินทริยสังวรก็พึงได้ถึงพร้อมด้วยสติจนนั้น

สติสาธโน ทิ โส สติยา อธิญฺจิทานํ อินทริยานํ อภิชฌาทีหิ อนนฺวาสุส-
วนียโต ๗

เพราะว่า อินทริยสังวรศีลนั้น เป็นสติสาธนะ คือ มีสติเป็นเหตุให้สำเร็จ เหตุที่อินทริยทั้งหลาย ที่ตั้งมั่นแล้วสติไม่เป็นช่องที่โทษทั้งหลาย มีอภิชฌาเป็นต้นจะพึงไหลเข้ามาได้

ยถา ทิ วิริเยน อาชีวปาริสฺสฺสํ ตถา ปัจจยสนฺนิสฺสิตสํ ปณฺณาย
สมุปาเทตพพํ

เหมือนอย่างว่า ปาริสสฺสํ อันภิกษุพึงได้ถึงพร้อมด้วยความเพียรจนใจ ปัจจยสนฺนิสฺสิตสํ ก็พึงได้ถึงพร้อมด้วยปัญญาจนนั้น

ปณฺณาสาธนํ ทิ คํ ปณฺณวโต ปัจจเยสุ อาทินวานิสฺสํ ทสฺสนสมตฺตภาวโต ๗

เพราะว่า ปัจจยสนฺนิสฺสิตศีลนั้น เป็นปัญญาสาธนะ คือมีปัญญาจึงเป็นเหตุให้สำเร็จได้เหตุว่า บุคคลผู้มีปัญญา เป็นผู้สามารถมองเห็นโทษและอานิสงส์ ในการบริโภคปัจจัยทั้งหลาย

ตสฺมา ปทาย ปัจจยเครี ธมฺเมน สเมน อูปปนฺเน ปัจจเย ยดาวุตฺเตน
วิธินา ปณฺณาย ปัจจเวกฺขิตฺวา ปรีกฺขณฺนเตน ตํ สมุปาเทตพพํ ๗

เพราะฉะนั้น ปัจจยสนฺนิสฺสิตศีลนั้น ภิกษุผู้ละความกำหนัดในปัจจัยแล้ว พิจารณาด้วยปัญญา โดยวิธีตามที่กล่าวแล้ว จึงบริโภคปัจจัยที่เกิดขึ้นโดยธรรม โดยสมควรนั้นแหละ พึงได้ถึงพร้อมได้

ตตถ ในปัจจุยสนนีสิตตีสถน

ทวิธํ ปัจจเวกขณํ การพิจารณา ๒ อย่างคือ

๑. ปัจจยณํ ปฏิลาภกาเล จ

พิจารณาเวลาได้ปัจจัยทั้งหลาย

๒. ปัจจยณํ ปริโยคกาเล จ

พิจารณาในเวลาปริโยคปัจจัยทั้งหลาย

ปฏิลาภกาเลปี हि ธาตุเสน วา ปฏิกุลวเสน วา ปัจจเวกขิตฺวา ธปิตานิ
จิวรานิ อุตฺตริ ปริภุชฺชนฺตสฺส อนวชฺไชว ปริโยโค ปริโยคกาเลปี ฯ

แท้จริง การบริโภคของภิกษุ ผู้บริโภคปัจจัยทั้งหลาย มีจีวรเป็นต้น ที่พิจารณา
โดยเป็นธาตุ หรือเป็นของปฏิกุล แม้ในเวลาได้แล้วเก็บไว้ ต่อจากเวลาได้นั้นไปหาโทษ
มิได้เลย แม้ในเวลาปริโยค

ตตฺตฺรายํ สนฺนิฏฺฐานกโร วินิจฺฉโย ฯ

นี้เป็นวินิจฉัย ที่ทำความตกลง คือ ไม่มีความสงสัย ในการพิจารณาในเวลา
บริโภคนั้น

[จตฺตฺตฺตฺโร हि ปริโยคา]

ก็การบริโภค มี ๔ อย่าง คือ

๑. เถยฺยปริโยโค บริโภคอย่างขโมย

๒. อิตฺตปริโยโค บริโภคอย่างเป็นหนี้

๓. ทายชฺชปริโยโค บริโภคอย่างเป็นผู้รับมรดก

๔. ลามิปริโยโค บริโภคอย่างเป็นเจ้าของ

[เถยฺยปริโยค]

สงฺฆมฺมชฺเฒปี นิสีทิตฺวา ปริภุชฺชนฺตสฺส หุสฺสึลสฺส ปริโยโค เถยฺยปริโยโค

นาม ฯ

การบริโภคของภิกษุผู้ทุศีล ผู้นั้นบริโภคอยู่แม้ในท่ามกลางสงฆ์ ชื่อว่าเถย-
ยบริโภค ฯ

[อธิปรีโภค]

สีลวโค อปจฺเจเวกฺขิตฺตปริโภโค อธิปรีโภโค นาม ฯ

การบริโภคปัจจัย อันตนมิได้พิจารณาของภิกษุผู้มีศีล ชื่อว่า อธิปรีโภค ฯ

ตสฺมา จีรํ ปริโภเค ปริโภเค ปจฺเจเวกฺขิตฺตํ

เพราะฉะนั้น จีวร ภิกษุพึงพิจารณาทุกคราวที่บริโภค

บิณฑบาต อาโลเป อาโลเป

บิณฑบาต ภิกษุพึงพิจารณาทุกคำกลืน

คทา อสฺสเกนฺเตน

เมื่อไม่อาจอย่างนั้นพึงพิจารณาในกาล ๕ อย่าง คือ

๑. ปุเรกัตถ	กาลก่อนฉัน
๒. บัจฉากัตถ	ภายหลังฉัน
๓. ปุริมยาม	ยามต้น
๔. มัชฌิมยาม	ยามท่ามกลาง
๕. บัจฉิมยาม	ยามสุดท้าย

ในเวลาใดในเวลาหนึ่ง ก็ได้

สจฺจสฺส อปจฺเจเวกฺขโต อรุณํ อุกฺคจฺจนฺติ

ถ้าเมื่อภิกษุนั้น ไม่พิจารณาเสียเลยปล่อยอรุณขึ้น

อธิปรีโภคภูฐานเณ ติฏฺฐติ ฯ

เธอ ย่อมตั้งอยู่ในฐาน อธิปรีโภค คือ บริโภคหนึ่ง

เสนาสนมฺปึ ปริโภเค ปริโภเค ปจฺเจเวกฺขิตฺตํ ฯ

แม้เสนาสนะเล่า ก็พึงพิจารณาทุกคราวที่ใช้สอย

ภสฺสขรํ สฺส ปฏิกฺคเณปึ ปริโภเคปึ สติปจฺจยตา วฏฺฏติ

ความมีสติกำกับ ทั้งในขณะรับ ทั้งในขณะทิ้งบริโภคภสัช ย่อมควร

เฝ้า สนฺเตปึ แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น

ปฏิกฺคทเณ สตี กตฺวา ปริโภเค อกโรนฺตสฺสเวา อาปตฺติ

เมื่อภิกษุทำสติในเวลารับแล้ว ในเวลาบริโภคไม่ได้ทำสติเลยเป็นอาบัติ

ปฏิบัติขณะ ปณ สติ ออกว่า ปริโหเค กโรนุสสุ อนาปคฺติ
แต่ทำสติในเวลารับ ไม่ทำ (สติ) ในเวลาปริโหเค หาเป็นอาบัติไม่

จตุพพิธา หิ สุตฺติ
ก็สุทฺธิมี ๔ อย่าง คือ

๑. เทสนาสุตฺติ หมตจจตด้วยการแสดง

๒. สัจฺวรสุทฺติ หมตจจตด้วยการสังวร

๓. ปริเยญฺจิสุตฺติ หมตจจตด้วยการแสวงหา

๔. บัจฺจเวกฺขณสุทฺติ หมตจจตด้วยการพิจารณา

เทสนาสุตฺติ นาม ปาฏิโมกฺขสัจฺจสึลลํ

ปาฏิโมกฺขสัจฺจสึลลํ ชื่อว่า เทสนาสุตฺติ ฯ

ตฺถ หิ เทสนาย สุขฺณนโต เทสนาสุตฺติตฺติ วุจจติ ฯ

เหตุว่า ปาฏิโมกฺขสัจฺจสึลลํ นั้น ท่านเรียกว่า เทสนาสุตฺติ เพราะหมตจจตได้ด้วย

การแสดง

สัจฺจสุทฺติ นาม อินฺทริยสัจฺจสึลลํ

อินฺทริยสัจฺจสึลลํ ชื่อว่า สัจฺจสุทฺติ

ตฺถ หิ น ปุณฺ เหวํ กริสฺสามิตฺติ จิตฺตาทิฏฺฐานสัจฺจเรเนว สุขฺณนโต

สัจฺจสุทฺติตฺติ วุจจติ ฯ

เหตุว่า อินฺทริยสัจฺจสึลลํ นั้น ท่านเรียกว่า สัจฺจสุทฺติ เพราะหมตจจตด้วยสังวร
โดยตั้งใจว่า เราจักไม่ทำอย่างนั้นอีก

ปริเยญฺจิสุตฺตินาม อาชีวปาริสฺสุทฺติสึลลํ ฯ

อาชีวปาริสฺสุทฺติสึลลํ ชื่อว่า ปริเยญฺจิสุตฺติ ฯ

คํ หิ อนเสนํ ปทาย ตมฺเมน สเมน ปจฺจเย อุปฺปาเทนุสฺส ปริเยสนาย
สุทฺตฺตา ปริเยญฺจิสุตฺติตฺติ วุจจติ ฯ

เหตุว่า อาชีวปาริสฺสุทฺติสึลลํ นั้น ท่านเรียกว่า ปริเยญฺจิสุตฺติ เพราะหมตจจตด้วย
การแสวงหา แห่งภิกษุผู้ละอนเสนา ยังปัจจัยให้เกิดขึ้น โดยธรรม โดยชอบอยู่

ปัจจุเวกขณสุหิ นาม ปัจจยปริโกศสนนิสสิตสีล

ปัจจยปริโกศสนนิสสิตสีล ชื่อว่า ปัจจุเวกขณสุหิ

คิ หิ วุตตะปฏาเรน ปัจจุเวกขณ สุธณโต ปัจจุเวกขณสุหิ

วุจติ ฯ

เหตุว่า ปัจจยปริโกศสนนิสสิตสีลนั้น ท่านเรียกว่า ปัจจุเวกขณสุหิ เพราะ
หมดจดด้วยการพิจารณา มีประการดังกล่าวแล้ว

เตน วุตตะ ปฏิกคหณเ ปน สีล อคตฺวา ปริโกศ กโรนตสฺส อนาปตฺติ

เหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า แต่ไม่ได้ทำสติในเวลารับ ไปทำในเวลาปริโกศ
หาเป็นอาบัติไม่ ดังนี้ ฯ

[ทายัชชปริโกศ]

สตฺตุนํ เสนานํ ปัจจยปริโกโค ทายัชชปริโกโคนาม ฯ

การบริโกศปัจจัยของพระเสกข ๗ จำพวก ชื่อว่า ทายัชชปริโกศ ฯ

เต หิ ภควโต ปุตฺตา

เพราะว่า พระเสกข ๗ จำพวกนั้น นับว่าเป็นบุตรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ตฺสฺมา ปิตุ สนตฺกานํ ปัจจยानํ ทายาทา หตฺวา เต ปจฺเจย ปริกฺขณฺตฺติ ฯ

เหตุท่านจึงเป็นทายาทแห่งปัจจัยทั้งหลาย อันเป็นสมบัติของพระบิดา บริโกศ

ปัจจัยเหล่านั้น

ถามว่า ก็ ปน เต ภควโต ปจฺเจย ปริกฺขณฺตฺติ อุตฺตาหุ คิหิณํ ปจฺเจย

ปริกฺขณฺตฺติ ฯ ก็ท่านเหล่านั้น บริโกศปัจจัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า หรือว่าบริโกศ
ปัจจัยของคฤหัสถ์

แก่ว่า คิหิณํ ทินฺนาปํ ภควตา อนุนฺณาทตฺตา ภควโต สนตฺกาว โทนฺติ

ปัจจัยแม้คฤหัสถ์ด้วยกันก็เป็นของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ เพราะเป็นของที่พระผู้มีพระ-
ภาคทรงอนุญาต

ตฺสฺมา ภควโต ปจฺเจย ปริกฺขณฺตฺติ เวทิตพฺพา ฯ

เหตุนี้ พระเสกข ๗ จำพวกนั้น บัณฑิตพึงทราบว่ ท่านปริโกลบัจฉัยของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า

ธมฺมทายาทสฺสจฺเจตฺตํ สํวณํ ฯ

จริงอยู่ ธรรมทายาทสูตร เป็นเครื่องสาธกในความข้อนี้

[สามิบริโกล]

ชีณาสวานํ ปริโกลโค สามิปริโกลโค นาม ฯ

การปริโกลของพระชีณาสพทั้งหลาย ชื่อว่า สามิบริโกล ฯ

เตหิ ตณฺหาทาสพฺมํ อตฺตตฺตฺตา สามิโน หุตฺวา ปริกฺกฺขณฺติ

เหตุว่า พระชีณาสพเหล่านั้น ชื่อว่า เป็นเจ้าของ ของการปริโกล เพราะลวงเลย
ความเป็นทาสแห่งตัณหาเสียแล้ว ฯ

[อิเมสฺ ปริโกลเส]

ในการปริโกลเหล่านั้น

สามิปริโกลโค จ ทายชฺชปริโกลโค จ สพฺเพสํ วฏฺฏติ ฯ

สามิบริโกลกัถิ ทายชฺชบริโกลกัถิ ย่อมควรแก่บรรพชิตทุกจำพวก ฯ

อิตฺถปริโกลโค จ น วฏฺฏติ ฯ

ส่วน อิตฺถบริโกล ย่อมไม่ควร แก่บรรพชิตทั้งหมด

เถยฺยปริโกลเส กถาเยว นตฺถิ ฯ

ในเถยยบริโกล ไม่จำเป็นจะพูดถึง

โย ปณายํ สีลวโต ปจฺจเวกฺขโต ปริโกลโค อิตฺถปริโกลสฺส ปจฺจณิกตฺตฺตา
อานนฺดฺยปริโกลโค วา โหติ ทายชฺชปริโกลเส เยว วา สงฺกหํ คจฺฉติ

ก็การปริโกลบัจฉัยที่ตนพิจารณาแล้ว ของภิกษุผู้มีศีลนั้นอันใด การปริโกลอันนั้น
ชื่อว่า เป็นการปริโกลโดยความไม่มีหนี้ เพราะความเป็นข้าศึกต่ออิตฺถบริโกลก็ได้ หรือจะ
สงเคราะห์เข้าในทายชฺชบริโกลก็ได้เหมือนกัน

สีลวาปี หิ อิมาย สิกฺขาย สมฺมุนาสตฺตฺตา เสโห เตว วุจฺจติ ฯ

เพราะว่า แม้คนผู้มีศีลก็เรียกว่า เสโหได้เหมือนกัน เหตุประกอบด้วยสิกขา

คือศีลนี้

อิมะสุ ปน ปริโกละสุ ยสฺมา สามิปริโกลโค อคฺโค

ก็แลในการปริโกลเหล่านี้ เพราะเหตุที่สามิปริโกลเป็นเลิศ

ตสฺมา ตํ ปฏฺฐยมาเนน ภิกฺขุณา วุตฺตปฺปการาย ปจฺจเวกฺขณาย ปจฺจเวกฺขิตฺวา
ปรีกฺขยฺชนฺเตน ปจฺจยสฺสนิยฺหิตสฺสิลํ สมฺปาเทตพฺมํ ฯ

เหตุนี้ บัณฑิตยสฺสนิสิตศีล ภิกษุผู้ปรารภนาสามิปริโกลคนนั้น พิจารณาด้วย
ปัจจเวกขณ มีประการดังกล่าวแล้ว บริโกลอยู่ พึงทำให้พร้อม

เอวํ กโรนฺโต หิ กิจฺจการี โหติ

อันภิกษุผู้ทำอยู่อย่างนี้ ย่อมชื่อว่า เป็นกิจจการี ผู้ทำกิจ

[แก้วปัญหาข้อที่ ๖]

โก จสฺส สงฺกิลโสติ

ข้อที่ถามว่า อะไรเป็นความเศร้าหมองของศีล

แก้วว่า ขณฺหาทิกาว สีสสฺส สงฺกิลโส ฯ ความที่ศีลขาดเป็นต้น เป็นความ
เศร้าหมองแห่งศีล

[แก้วปัญหาข้อที่ ๗]

ข้อที่ถามว่า ก็ โวทานนฺติ อะไรเป็นความผ่องแผ้วแห่งศีล

แก้วว่า อขณฺหาทิกาว โวทานํ ความที่ศีลไม่ขาดเป็นต้น เป็นความผ่องแผ้ว
แห่งศีล ฯ

[คาสารูป]

๑. ยถา มนุสฺเสสุ สมฺปคฺติ ยถา จ เทวेषु สมฺปทา

น สว สมฺปนฺนสฺสิลสฺส อิจฺจโต โหติ ทูลลภา

สมบัติใดในมนุษย์ และสมบัติใดในเทวดา สมบัติทั้ง ๒ นั้น เมื่อผู้มีศีลถึง
พร้อมปรารภนาอยู่ มิใช่เป็นสิ่งที่พึงได้ยากเลย ถึงพร้อมย่อมแล่นไปสู่พระนิพพาน
สมบัติ

๒. วาจนุตสนดา ปน ยา อัย นิพพานสมุปทา
 สมุปนุสสึสส มโน ตเมว อนธาวติ ฯ

อนึ่ง ใจของผู้มีศีลถึงพร้อม ย่อมแล่นไปสู่พระนิพพานสมบัติ อันเป็นสมบัติ
 ที่สงบระงับสุดยอดเป็นแท้

๓. สหุสสมุปคฺติมฺลหิ สีสหุปี อิติ ปญฺหิโต
 อนเภาการโวการ อานิสํสํ วิภาวเย

บัณฑิตพึงแสดงอานิสงส์ อันมีอาการต่างๆ เป็นอันมาก ในศีลซึ่งเป็นมูลแห่ง
 สมบัติทั้งปวง ด้วยประการฉะนี้แล

เอวํ หิ วิภาวโย สีสํ สีสวิปคฺติโต อหุพิชฺชิตฺวาน สีสสมุปคฺตินินฺนํ โหติ
 มานสํ ฯ

เพราะว่า เมื่อแสดงอย่างนี้ จิตใจย่อมจะหวาดแต่ศีลวิบัติแล้ว น้อมไปสู่ศีล-
 สมบัติ

ตสุมา ยถาวุคฺคํ ธมฺมํ สีสวิปคฺติยา อาทินวํ วิมฺลฺจ สีสสญฺปคฺติยา อานิสํสํ
 ทิสฺวา สหุพาหเรน สีสํ โวทาเปตฺพหฺนติ

เพราะฉะนั้น ภิกษุเห็นโทษแห่งศีลวิบัตินี้ และอานิสงส์แห่งศีลสมบัตินี้ ดังกล่าว
 แล้ว พึงยังศีลให้ผ่องแผ้ว ด้วยความเอื้อเฟื้อทุกประการเทอญ

จบศีลวิสุทธิ

ณ วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

ผู้สนใจเชิญติดต่อได้ที่สำนักงานอธิการมหาวิทยาลัย คณะ ๓ วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร ได้ทุกวัน
กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐ โทร. ๔๑๑๔๕๕๖